

РУЂЕР ЈОСИФ БОШКОВИЋ

1711—1787

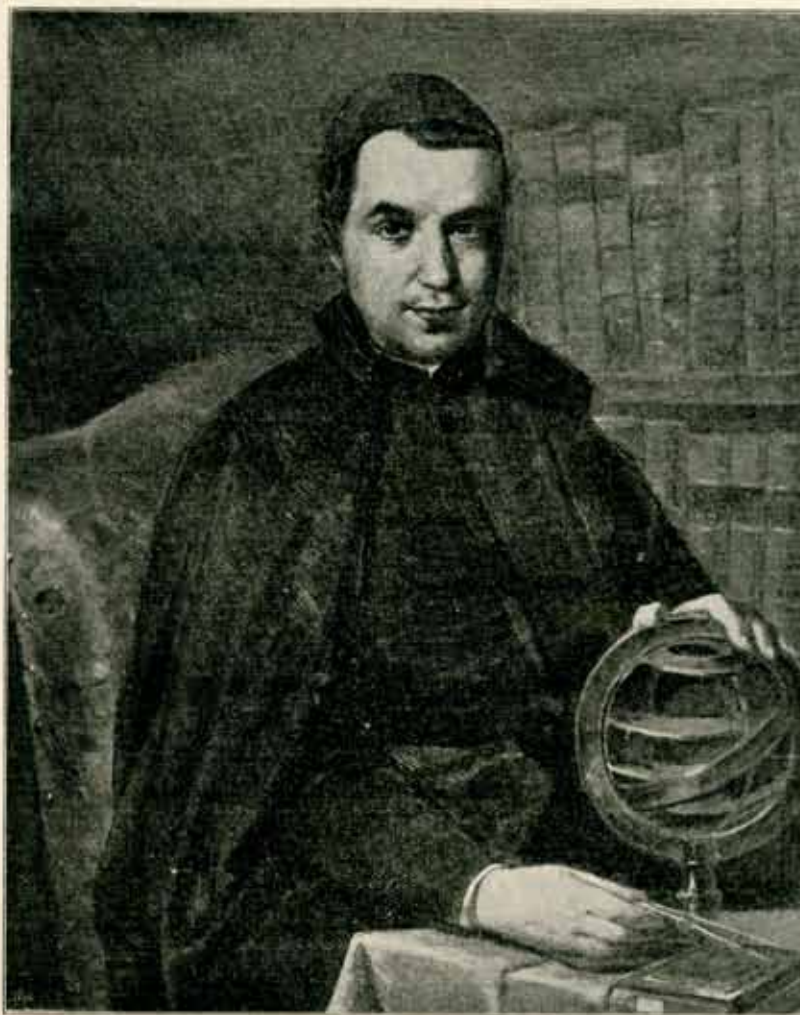
Независна дубровачка република је била у згодним и срећним околностима за слободно развијање и напредовање, те поред Дубровника, као најважнијег трговачког града у приморју, бехе више центара не само трговачких но и књижевних из којих пониче читави низ знатних и великих радника. Наслоњени с једне стране на културног суседа, а с друге доста изоловани од варварских господара, којима остале српске земље беху изложене, они су се и могли уздићи до оног савршенства и префинености у литератури, каквом се одликују сви далматински писци. На овоме месту не мислимо говорити о књижевности њиховој, утицају Италије и других момената на постанак свега знаменитог у приморју, већ упознати вас са једном знаменитом личности прошлога века, која је угледала света у Дубровнику,

а чије је славе глас нашао одјека далеко, не само ван његова места рођења, но и ван граница му друге отаџбине, Италије, која беше земљиште највећег делања његова. Та је знаменита личност Руђер Јосиф Бошковић, чувени математичар, гласо-

вити астроном, дубоки философ, сунтилан политичар, вешт полемичар и даровити песник.

Руђер се је родио у Дубровнику 1711. год. 18. маја (п. н.) од чувене породице Бошковића, која доводи порекло своје из села Орахова у Херцеговини. Образовање је своје започео у језуитском колежу у месту свога рођења а довршио у Риму, где је ступио у ред језуитски, који у оно време беше јако цењен. Његовим су васпитањем у Риму руководила два чувена професора Ноцетије и Бургондије, и чијим заузимањем добије за професора математике у школи, у којој њак беше (1740).

Још као ђаком, а нарочито професором он је већ пазнао на глас као ваљан математичар и прве су му године биле обележене већ многим самосталним радovima на пољу астрономије и математике. Из тога му је времена и научни спев „О помрачењу сунца и месеца“, који је толика издања доживео, а и преведен на француски и друге језике. За време бављења свог у Риму употребљаван је у различитим научним предузећима од којих помињем: мерење два лучна степена у држави папској (1750), што је у друштву радио са Христифором Мером. Поверавани су му послови око исушивања мочвара у околини Рима, на чему су и пре њега толики

Руђер Јосиф Бошковић.

учним предузећима од којих помињем: мерење два лучна степена у држави папској (1750), што је у друштву радио са Христифором Мером. Поверавани су му послови око исушивања мочвара у околини Рима, на чему су и пре њега толики

покушаји остали бесплодни; радио је на нацрту карте папских добара и зват често за судију у спорним делима између појединих државица италијанских. Од свих мисија научног карактера напомињем ону што је имао у Парми ради регулације реке Пада и Млещима ради осигурања ушћа реке Адице. Био је судија у спору између Луке и Тоскане о пловидби извесних река и тога је ради ишао у Беч, где се је ствар имала решити под председништвом самога Фрање I., којом је приликом од Луке почаствован племићеском титулом. Марија Терезија је том приликом од њега тражила савета ради извесних оправака на дворској књијници. За све време ових тумарања Бошковићевих ван Рима, није престао бавити се започетим послом, а доказ нам је за то његово најчувеније дело философско: „Теорија природне историје на основу јединог закона сила“, које је из тог времена.

У овоме су делу изнети Бошковићеви оригинални погледи на природу материје и велика способност философске генерализације простих принципа од којих он полази у објашњавању свих појава својом природном философијом. По Руђеру су атоми нематеријалне природе, т. ј. нису више недељиви деоци материје, већ математичке тачке, које се сматрају за извор сила, које су одбојне на малим а привлачне на већим одстојањима и на врло великим одстојањима ове се силе изједначају са силом која се влада као Њутнова гравитација. Ове су концепције атома данас усвојене за тумачење физичких појава електричних и магнетских и превагу имају над другим сличним, једно са стране теорије сазнања, што се крајњој деоби материје не би имало шта додати, ако се као последњи носиоци њени узму тачке; а са стране физичких и математичких наука они су оправдани, што је тим материја доведена у склад са узроком кретања у чему се материја и манифестује; а с друге је пак стране олакшано примени математичких дедукција, што се овде ради са најпростијим елементима, који су лишени димензија и нарочите природе, која се обично придаје атомима.

II

1759. год. кренуо се Бошковић на пут из Италије са Ромањолом и ми га налазимо у Паризу на годину дана доцније, где поред усрдног пријема од стране Лаланда и Мешена (астронома) и срданости од стране двора Луја XV нађе и на велику равнодушност од енциклопедиста и слободних мислилаца, који радо не гледаху језуите. У Енглеској је примљен много боље но у Француској, уведен је у Лондонско учено друштво, и би му поверено посматрање пролаза Венере преко сунца, ради чега је добио препоруку од председника ученог друштва на енглеског посланика у Цариграду, камо се и кренуо (1701) из Лондона. На путу за Цариград је, при пролазу поред Троје,

био на малоазиској обали и проматрао место негдашње Пријамове престонице, о којој је доцније писао. Из Цариграда се крене, преко Бугарске и Влашке и дође у Пољску, где је врло леп пријем нашао на двору пољскога краља, које му је познанство било од користи доцније, кад је дубровачка република дошла у сукоб са Русијом, приликом ратовања руског са Турцима око Наварина.

По повратку се са пута прими за професора математике на универзитету у Падови где мало оста јер оде у Милано ради подизања миланске (брерске) опсерваторије. Поред огромног труда Руђерова да се опсерваторија уреди он није дуго остао њен управитељ услед свађа које су се породиле између њега и Лагранжа, астронома истог завода. Бошковић је обогатио ову опсерваторију највећим секстантом, каквог је онда било у Европи. Уредио је послугу око посматрања и израчунао таблице поправака погрешака при посматрању, које долазе од самих справа и наших чулних недостатака. Радио је на микрометру и усавршио теорију одредбе орбита планетских и кометских само из три посматрања. Тада је зват био од Португалије да изради карту Бразилије (1773).

Из Милана је Бошковић отишао у Париз по други пут и како на двору беше добро виђен, а у Лаланду имајући одличног пријатеља он буде постављен, као француски грађанин, за директора оптике маринске (1774), у коме је звању непрекидно, без мало, до смрти остао (1783). Радови су Бошковића из овога времена посматрања из астрономије и сређивање рукописа за издање целокупних његових списа, што му би обећано да ће се штампати о трошку француске државе, али се не оствари услед учешћа Француске у америчком рату за ослобођење.

Нешто оронуло здравља Бошковићева а нешто пак и намера да сврши за живота издање својих радова разбацаних на све стране, он се реши да иде у Италију и тога ради доби двогодишње одсуство од француске владе. По повратку у Италију нађе се са својим ђаком Пучинелиом, који му се стави на расположење при сређивању материјала око издања његових радова и он у Басани штампа све своје радове у пет томова. За време штампања обилазио је пријатеље своје и намеравао да отиде и до Дубровника. Био је у Риму, Сијени, Флоренцији и Милану. Крајем 1786. требало је да се врати у Француску, али се тако разболи, да затражи поново одсуство, које и доби, али у скоро 1787. 13 фебруара (н. н.) у Милану премину Бошковић. О смрти његовој би извештено одмах дубровачко веће, које му је свечани помен учинило и у похвалној га беседи обележило као највећег и најзнаменитијег сина дубровачке републике.

III

Као што се из овога догде види делатност је Руђерова била огромна. Његов се је ум огле-

Велес.

дао на свима пољима. Из узгред поменутих научних радова и послова, који су му поверавани, може се ценити важност његова у научним круговима. Број је његових радова огроман и он се сматра за једног од најплоднијих научара. Написао је на 70 дела, и то : 19 из математике, 15 из астрономије, 28 из физике а остатак су радови из појезије, археологије, путописа и др. Дела су писана већином на латинском језику, којим је и песме писао. Сем латинског служио се талијанским, француским и енглеским, на којима се налази доста његових радова. У рукописима се његовим налазе неке песме писане и српски.

Да су радови његови цењени доказ нам је и то што је Бошковић био члан безброј многих научних академија од којих овде спомињем: париску, лондонску, берлинску и петроградску.

Поред овога огромног посла научног, којим је био цео његов живот обузет, није заборављао на своје земљаке и увек се одазивао позиву њихову, и био посредник између републике дубро-

вачке и других држава са којима су ови посла имали. Сем споменутог спора, што га је Дубровник имао са Русијом, и што је Бошковић изравнао преко пољскога краља, радио је на склапању трговачког уговора између Француске и Дубровника, и на томе да се закон о немању сопствености у Француској за странце не односи на Дубровчане.

На овоме месту нека је доста о овоме великом човеку, коме су достојно поштовање указивали не само савременици, но и научари који после њега дођоше. Он заузима одлично место међу астрономима прошлога века, а као философ је творац нове школе, једноставне атомистике, која има безброј приврженика у свих културних народа. Ми се можемо радовати, што смо у стању поред Геталдића, Маркантуна де Доминиса и других знатних Срба научара показати Бошковића, који је име Дубровника и Далмације прославио, а човечанство задужио толиким научним истинама.

проф. Р. Стојановић.

FATALITÀ. СУДБИНА.

ПЈЕСМЕ АДЕ НЕГРИ

СЛОБОДНО ПРЕПЕВАНЕ СРПСКИ

(НАСТАВАК)

VI

А УТОПСИЈА

Мршави докторе, што оком жудним
Слиједиш своје ножу,
Чезником продирућ' оштрим и студним
У срца мога ложу,

Почуј ме! Знадеш ли ко сам? Ја хоћу,
Пркосећ' ножу твоје,
Презирућ' твојега срца грубоћу,
Причат' о жићу своје.

Сироче, одрастох ја на сокаку,
Гоњена вољом вишњом;
Дроњана и боса скитах по мраку
Шибана хладном кишом.

Ја многе бесане познадох ноћи,
Дане без коре хљеба,
Залудне молитве, ђеф људске мћи, —
Без земље бјех и неба.

Ја људе сусретах у чијем гледи
Налажах само злоћу;
Ја познах свакоју муку и беду,
Немилост и самоћу.

И најзад болница прими ме воће,
Јер сам ти бона била,
Ал' црва некаква птица ми дође,
Нада мном склони крила.

И тако, докторе, умријех ёто
Послије свијех јада,
Као што умире ничије пето,
Без вјере и без нада.

Како је лијена, црна и густа
И сјајна коса моја!
Њу нису ничија љубила уста,
Она је, земљо, твоја.

Како је убаво, бијело, витко
Тијело чедно моје!
А сад му дјевичност оруђе бритко
Докторе узе твоје.

Ти хиташ мојијех пријев мрежи,
Нож ти се крвљу крпа, —
Ако ће! Сиједи, кидај и режи
Месо купљеног трпа.

Тијело моје ти на згоду дође,
Баш ти се сјећи слади, —
Ал' у мом трбуху тражи такође
И грозну тајну глади.

Потражи, докторе, у дну ми срца
Науком људских школа
Стравичну тајницу од које грца
Сирота, тајну бола.

И мртва лежећи гола ја предџам
Од стида часне жене;
Стакленом својом те зјеницом гледам,
Сјећаћеш ти се мене:

Јер док се смртни ми остаци руже
Под оштрим пожем твојим,
Ти слушах крклање из моје гуше
С проклетством за те мојим.

VII

СНИЈЕГ ЈЕ

Пољем и нашим градом
Леприша свуда снјег,
Засиња дол и брђег
Падом.

Игра му перје бело,
А затим земљи — пјан! —
Заморено му слази
Тело.

Разне облике дава
Он себи када туд
По крџу, вјету, свјда,
Спава.

Празни су друми, пути,
Нестало све галамѐ,
Сав снјег у дну тамѐ
Ћута.

Ал' срце јади стисли,
Љубавном жуди жару,
На једну љубав старџ
Мисли.

VIII

МАГЛА ЈЕ.

Трчим. Далеко тамо
На сву се земљу нагла
Сањива, тужна магла
Само.

И многи гавран гачѐ,
Црна га крила носѐ,
Пролази доле што се
Мрачѐ.

Дрвѐта, гле, озбѐла
Молећи, мниш, у вају
Уједу мраза дајџ
Дѐбла.

Сама сам. Ал' је студно!
Мртвачки глас ме зовѐ
Један из доле ђвѐ
Жудно.

На небо оди, — вѐли, —
Тужна је земска дола;
Зар дух ти нових бола
Жѐли?

IX

НОЋ ЈЕ

Загрљај ноће тихе
На мирисном је гају;
Пољуб усне му њене
Дајџ.

Мисао тајну пеку
Тишина има ноћна,
Ваздухом струји језа
Мћна.

Рекла бих, тужна нојца
Цвијећу приче грџне
Шаће сред уре ове
Пџне.

Јес, канда му их шапѐ,
Јер даждџц благе рѐсѐ
Цвијећу ено канѐ
С кѐсѐ.

.... На пјанство и на разврат,
На дјела људи злџјех,
На тајне које крију
Грџјех,

На минувле радости,
Нојца, што може јачѐ,
Чини се мени, сада
Пџачѐ.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

SPONDEO

Слика из универзитетског живота

Суботом је обично најживље на Универзи. Та је живот са два разлога: прво, суботом већина професора не предаје, па с тога дођу на Универзу они ђаци, који не иду на предавања, а њих је много више, но оних, који иду; друго, суботом су обично промоције нових доктора. И тако су тога дана пуне аркаде, вестибуле и стубе, пуни ходници, пуна аула. Понаособ аула.

Ту је мјешавина познатих и никад негледаних мушкаца и женскиња, ђака и сваке друге вјере. Ту има глава под разноликим капима, са разноликим мозговима, и у њима разноликих увјерења и каприса, разноликих назора о свијету и друштву.

И сви ти двоношци говоре валда у 77 језика. Па се не можеш прогурати измеђ њих ни мимо њих. Не знаш, би ли рекао: молим, или: erlauben, mi permetta, engedjen meg kérem, permettez-moi s'il vous plait, виновати, prosim pěkne!

Па да се не љути поштен човјек који већ од јутрос погледа телеграфски паре, погледа ко озебао сунца на му још до 11½ није име исписано! — А сада не може да приђе табли, не може од ове Чивутарије!... (Свијет се већ навикао, да свакога крсти Чивутином, кога год не познаје, а смета му у чему било.)

Уставише се једна кола на рампи пред аулом. Коњи лисасти. Слуга један услужно отвори враташца на колима, а из њих поискакаше четири младића „у потпуном виксу“, у дугим чизмама, припаса-нијех мачева, испозасијеца-них образа. — У двојнице биле су на главама мале кане, златом везене, малене и плитке кано сапљаци. — То су сенијори. — А у друге двојнице бијеле кукмасте кане са дугим лисичјим реповима прео дијевог уха, прео затиока, па домаћају по плећима. — Фуксмајори Цимбрије и Теутоније.

Нешто из радозналости, нешто из учтивости, а доста их бојећи се контрахаже, распутише се на обје стране, који беху закрчили аулу. И од врата до деснијех стуба начини се чиста пута, колико би могао рахат проћи и два суда воде проијети.

Фуксмајори напријед, сенијори за њима, прођоше аулом и одоше уза стубе у свечану дворану.

За њима је долазило доста кола. Коњи су се у бојама мијењали, али све су били коњи. Из кола је излазило и мушеније и женскиње, и ђаци, и који су некад били ђаци, и који никад нису били ђаци.

Но Влајко је гледао час на таблу и на сахат, час на мала врата, хоће ли се помолити какав чиновник поште и телеграфа? У томе ишчекивању ухвати га неко за рукав, говорећи: „Е, баш ти хвала: свјеров'о си!“ — То је био Милорад А. У цилиндру, у фраку, бијеле поше око врата, на рукама му балеке рукавице, на ногама од лака ципеле.

Давас му је промоција.

— Гле, гле, како си се ти уљудио! Бога ми пристао си за двореки бал! дира га Влајко.

— Ах, мани се беспослице, већ хајдемо горе, журе се Милорад.

— Шта ћу ја тамо? Много ће мутне воде сићи у Црно Море док ја узиђем до тога степена.

— На обећао си ми јуче да ћеш доћи.

— Обећао сам, али што ћу ти? Напошљетку ни ти нећеш доћи на моју промоцију.

— Хоћу, сво руке!

— Вараш. Бог зна, па ком ћеш ти бити крају Пла-нете, кад ја постанем доктор.

— Макар био на Марсу доћи ћу.

— Е, добро. Ево мене одмах, само док видим, имам ли какво писмо!

Милорад је отишао уза стубе, а Влајко оста да чека чиновника поште и телеграфа.

У дванајест часова изгубио је наду. Још једанпут погледа на таблу у рубрику, гдје се исписују новци. Не би његова имена. Влајко се окрену чило на исти, погледа холо и немарно по аули, као да га се ништа не тиче као да ништа није ни тражио онде, и хтједе да пође уза стубе.

Препријечи му пут једно дјевојче. Све на њој бјеше црне боје — чак и ципеле. Обучена у сукуљу и жаке са три плочаста пуца и издигнуте огрлице. На рукама јој копчане рукавице. На глави јој шешир слабе кацифе са свиленом пантљиком, те је свезана на куклицу жабо. И крајеви те куклице надмашали су за добра три прста горњи перваз у шешира. А доњи перваз, околиш уског обода, намакла је сиприједа на обрве и гледала испод њега

некако плашљиво, некако с непоуздањем. Та плашљивост и црно одијело добро је уисало плавим јој очима и плавим косама.

Она му препријечи пут.

— Молим вас, господине, куда се иде у свечану салу?

— А што ћете ви тамо? Запита је Влајко, умјесто да јој покаже пут, или да је одведе до дворане. — Али он у онај час није знао за учтивост. И прама њему су други неучтиви. Молим вас, зар нијесу неучтиви чиновници поште и телеграфа?!

Турса на прузи Скопље — Митровица.

Она се мало збунила због његове дрскости, и ваљда мислећи, да је рђаво питала, додаде: „Ја хоћу ону салу гдје је данас промоција.“

Мало са тврдоглавости, а мало да се не би он збунио, Влајко настави истим тоном: „Добро, добро, али зашто ви хоћете тамо?“

— Па хоћу да видим. Зар то није допуштено?

— Јесте, јесте, особито тако лијепим госпођицама, важустри Влајко језиком, да мало заглади првашињу неуљудност.

Она се учини као да није чула. Ни једна црта на лицу јој није се помакла, ни један мишићни рибић није јој задрхтао. Није се ни мало ни зарумењела. Прије бих рекао, да је мало блиједила ушло у јагодицу, и то тако мало, као кад канете кап млијека у чашу малаге.

— Ако је по вољи, госпођице, ја ћу вас отпратити доице. Данас и тако промовира један мој друг, па да му учиним зајам.

Она није ништа одговорила. Само је пошла уза њ. Њутећи, и гледајући у хоризонталном сагиталном правцу, некуд у даљину, далеко, даље од ступова, даље од мрака под сводовима, даље и од зидова за онијем мраком.

Влајко је наставио баскање:

— Ја баш, госпођице, нијесам намјерао био да идем горе, али ето указала ми се згодна прилика да учиним услугу тако красној дами. Додуше ја не тежим, да ме свијет сматра уљудним и брзим на послугу, но прама вама осјећам неку заповијест да вам будем на руди. И увјерен сам, да бих био спреман и много веће и теже услуге учинити вам не рефлектујући на хвалу. Ја бих то чинио, јер ми се чини, да бих био срећан, ако бисте ви хтјели да примите услугу од мене, какву било.

Плавуша није рекла ни бијеле ни црне на његово подваливање.

Да би је натјерао на разговор, започе је Влајко запиткивати:

— Ви сигурно, госпођице, имате неког познаника, који ће данас промовирати?

— Јест. — То је изговорила растегнуто, тако, као да тај слог има три „е“, и као да је на свакоме дуги наглас, па гдје први глас престаје, ту се наставља други: — од прилике овако: је-е-ест.

— Је ли вам то добар познаник?

— Јест.

— Је ли вам мило што је већ свршио?

— Јест.

— Па сте дошли да му овде честитате?

— Јест.

— А ово вам је први пут, те идете не промоцију?

— Јест.

Пето „јест“ било је управо пред вратима свечане дворане. Влајко је ухватио за кваку, отворио тихо врата и понудио ово чудно „јестество“, да униће. Ту на улазу на растанку, запитао ју је, скоро шнаћући јој на ухо: А је ли вам што у роду тај познаник?

Плавуша је порумењела до очију, а није рекла оног стереотипног „јест“.

Кад је се видјела у непознату простору, у непознату свијету, у дупком пуној дворани, било јој је чудновато око срца. Питала се: шта ће она ту, шта тражи, коме ли се нада?

Изгубила је испред очију свога брбљавог пратиоца; његове је очи нијесу више просијецале. Али сада су је гледале стотине онаких очију, исто онако дрских, исто онако заједљивих. Она је свако на по се око осјећала то на образу своме, то на коси, на рукама, на прсима — и свагдје ју је жегло, жегло...

Зашто је у онђе долазила овамо? Зар није могла чекати код куће? Воже! Зар је тако слабо створење које је другоме улијевало моралне снаге?

Господа, а сигурно их је већина великошколаца, начинише јој пута. Оназили су јој по покретима, по лицу, да хоће некуд даље, некуд напријед, ваљда на други крај дворане мислили су, е тражи неког. И како би који то помислио, тако би и престао гледати је онако непристојно, — овако, како је њу вријеђало, жегло.

Дошла је до другог зид, вратима напрема се. Даље није имала куд. А хтјела би да иде још даље, даље. И не би се устављала све до куће. Утрчала би скокомице у собу, пала би прсима и лицем по постели и — плакала би. Ни сама не би знала зашто.

Ма, натраг јој је било мрско. Морала је стати. Па се наслоњила на онај јонски ступ, те држи горњу галерију. Очи јој се наводниле, па замаглише. И она је гледала кроза ту маглу хоризонтално, сагитално; некуд далеко, преко све публике, даље од пореданих доктора у полукруг, даље од ректора и декана и промотора, даље од залеђа трибине, на којој су они стајали, даље и од зачеоног зида дворане, много даље — некуд далеко. Сјећала се своје младости. Сјећала се дана, кад је се за бављала играчкама; па кад је све лутке и играчке покрхала, мати јој није могла и не би хтјела да купије других. Одбила је мајка од играчки, водећи: „за тако велику девојку нијесу играчке.“

Сјећала се, да се онда играла по ваздуху дан, градећи колибе од карата. — И тиме се забављала, све док јој мајка није рекла, да тако велике девојке морају и штогод друго да раде.

Но ипак, кадгод би свршила то „штогод друго“, она би се опет забављала гледајући колибе од карата. Толико је овјештила била ту грађевину, да би по некад сложила све тридесет и звије карте у колибу на четири ката.

Сјећала се, и кад је оставила тај занат и колико га година није радила.

А сјетила се најживље, кад је изново почела тај занат, само друкчије.

Прије је слагала карте као оно зидар што слаже цигле, без размишљања, без избора, без системе, сматрајући сваку једнаком. А од онда је радила разумно, с рачуном, узимајући у обзир читаву грађу, дајући сваком комаду појединце најзгодније мјесто у цјелини, и одређујући по умјетничком укусу, шта треба да буде једно уз друго. Унијела је у тај занат живота из саме себе, зачинила га својим сањаријама, оплеменила га својом фантазијом, задахнула га идеалима.

И тако је подигла тај занат до степена умјетности. — У најновије доба она тих колиба није ни звала колибама; она их је и звала а и сматрала ваздушним својим кулама...

Само једно од оне старе вјештине у занату није могла да постигне и у умјетности. Тридесет друга карта није никако хтјела да зачини, да крунише њезине грађице. Кадгод би метнула ту карту на ону тридесет прву — колиба јој се одмах сруши... Ни у средини, као траверса, вјенчаница, или друга која греда, није држала. — А за темељ није је никад ни узимала. За темељ баш никако није била та карта; није могла бити темељ њезиних ваздушних кула. Замислите себи: каро-десетица! А она је била сиромашна, посве сиромашна...

Она је стављала два темеља, чврстића и од најтврђег метала, стављала је каро-деветку (добро познавање) и треш-седмицу (љубав).

Четири платна у првоме кату састављале су двије а двије, окренуте лицем лицу: шик-седмица (нада) и срце-седмица (вјерност), па срце-краљ (он) и срце-дама (она).

Изненадна бура. Слика А. Штрајцера.

Као тикан, или вјенчанице, поврх тога стављала би каро-седмицу (сигурност).

У грађевини првога ката била је сигурна; вазда би јој пошло за руком, да стави по врху каро-седмицу.

Први кат значајно је: Њезина ваздушна кула основана је на добром познавању и љубави између ње и њега; они су једно другоме вјерни и имају наде у сјајну будућност. Шта више, то им је сигурно.

Подлога, или подови за други кат бивали су срце-жандар (мисли) и каро-жандар (срећа).

Покривала и везивала их је треф-деветка (чежња).

За платна у другоме кату метала је треф-краља (доктор), треф-осмицу (мали пут), треф-даму (удовица) и каро-кеца (писмо).

Као вјенчанице над њима смјештала би срце-десетку (вјенчање).

За подлогу трећега ката најбоље су јој се свиђале пик-десетка (мјесто) и срце-кец (своја кућа). Њих је везала са срце-деветком (велика радост).

Кадгод би јој услијела грађевина дотле, тумачила би је овако: У мислима о срећи јављала се у њој чежња, да он постане што прије доктор, да учини мали пут, до куће, да оданде удовици, њеној мајци, пише писмо у коме проси њу, даму са срцем.... Послије тога било би вјенчање.

Па онда би он добио добро мјесто; имали би своју кућу. И тада би то била велика радост.... Ах! —

Ако се од тога радосног уздаха не би порушила дотадашња јој грађевина, наставила би платна за трећи кат: треф-жандар (глас), треф-десетка (путовање), пик-деветка (губитак) и каро-краљ (господар).

Вјенчаница поврх тога: пик-осмица (туга).

Подлога за четврти кат: треф-кец (страх) и каро-осмица (љубомора).

Те двије карте везала би срце-осмица (жалост).

То је значило: По каткад би дошао глас, да он мора по својој дужности на путовање. Она би силно осјетила губитак свога господара, и стога би је обузимала туга. Страховање за њим, а богме по мало и љубомора, изазвала би у њој жалост.

Кад се догађало да је око ње посве тихо, кад у њој није бивало ни трага узбуђености, кад јој руке ни мало не дрхташе, онда је могла намјестити платна и у четвр-

томе кату: пик-краљ (завист или кукавство), пик-дама (зла жена), пик-жандар (клевета) и каро-дама (младо женско).

И поврх тога метнула би као вјенчаницу пик-кеца (изненађење, поклон).

И тумачила би то овако: По некад би од зависти или од кукавства каква зла жена клеветала њега, да се загледао у неко друго младо женско. Али у томе би дошло изненађење, — повратак с пута. Он би јој донио каква било поклон. И тада би она била опет срећна, пре-срећна. — — —

Само каро-десетке није могла никако утјерати у сјру. Вадла је тако суђење, да не буду никад богати!

Те су ваздушне куле вазда биле осјетљиве, врло осјетљиве. Кадгод би она, не знам како нежно, дотакла тек врхом јагодице малога прета коју било карту у тој грађевини, и повећала тако њезину тежину, њезин притисак на тежиште цијеле куле и њезин притисак на склоп најближих углова — одмах би се кула растиснула. И сва би грађа понадала у трен ока, без икакво реда, не остављајући ни трага, да је ту некад стајала ваздушна кула. Грађа те куле била би опет рна обичних карата!

И најмања узбурканост ваздуха, најтиши кашљук њезин, најпотајнији уздах, па и убрзано куцање њезина срца сазнавало би јој ваздушну кулу у рну обичних карата....

Сјећала се, да је једанпут искружила срце са краља да види, може ли краљ без срца бити четврто платно у првом кату њезине куле. Мучила се тим грађевинским проблемом читаво пола дана, и није јој пошло за руком. Тога пута није могла ни првога ката довршити. Истом што наслони каро-седмицу на краља, а краљ се заљуља и падне, и повуче за собом све остало. — — Дама са срцем падала је тога дана сваки пут лицем на своју љубав и добро познавање.... Од онда није више хтјела ни да мисли о краљу без срца; од онда је опет краљ са срцем бивао четврто платно у првом кату њезине куле.

Дами пак није помишљала да вади срце. Дама са срцем била је њезина карта. — — Како би она могла и замислити себе без срца?!

(свршите се)

Веч

Лазар Димитријевић.

БЛАГО ЦВЕЋУ....

Целе дуге ноћи
Плакало је цвеће,
Бол га тешки креће:
Мисли да му сунце
Нигда доћи неће.

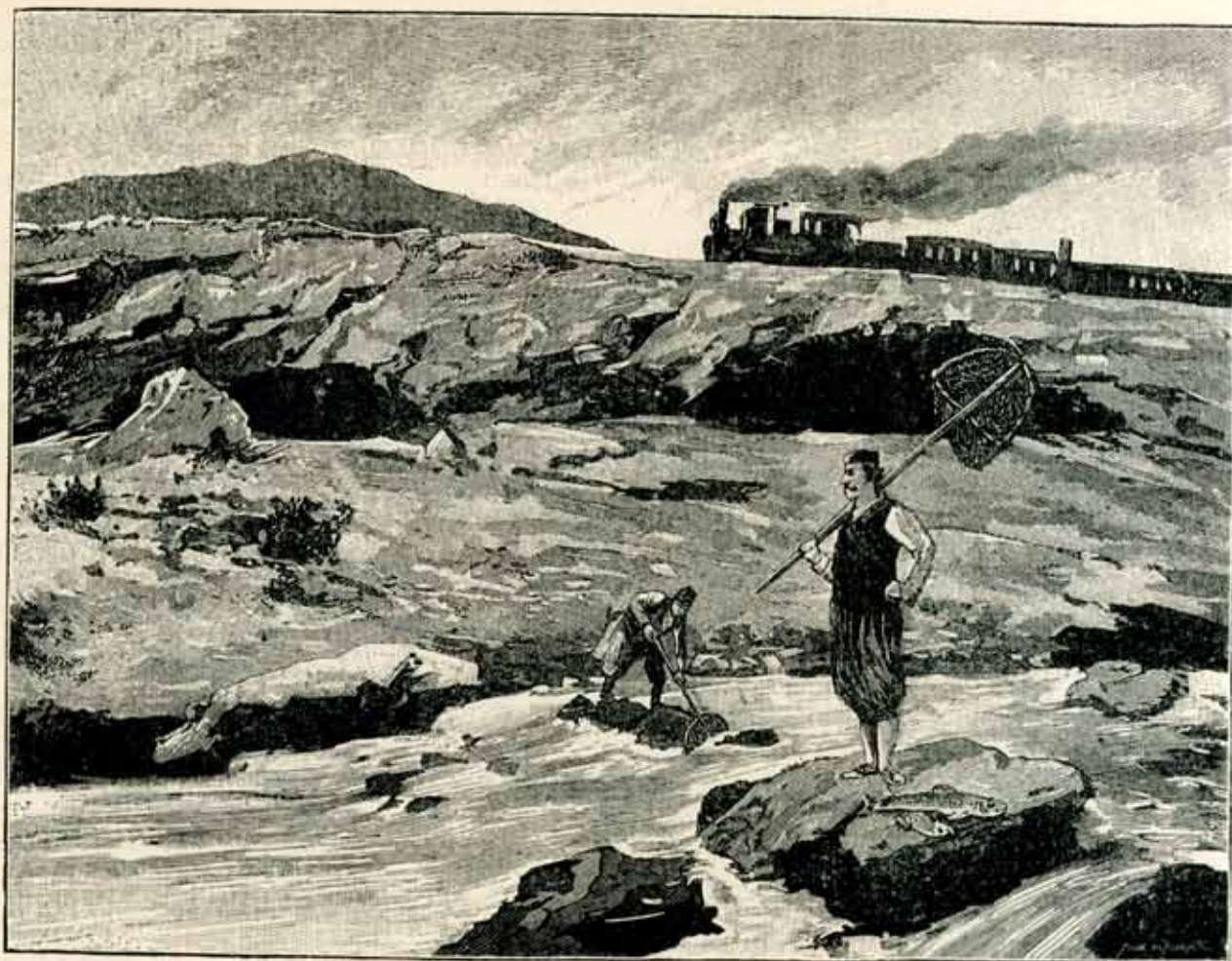
Све до зоре беле
Сунце му се крило;
Ал' тад сину мило
И угледа сузе
Што их цвеће лило

Жарким их и страсним
Пољупцима брише,
Уклања и сише....
Благо, благо цвећу —
Нек не плаче више.

Како ли би јадно
Морало да пати,
Кад би могло знати
Да му сунце никад,
Никад неће сјати?...

Али што да цвећу
Причам јаде своје
Што на срцу стоје? —
Та његово сунце
Није као моје!

Р.

Лов на пастрјке.

НА ХАМЛЕТОВОМ ГРОБУ

ИЗ ПУТНИЧКИХ БЕЛЕЖАКА

— М. Р. ВЕСНИЧА —

„O good Horatio

If thou didst ever hold me in thy heart,
 Absent the from felicity awhile,
 And in this harsh world draw thy breath
 in pain
 To tell my story“

Шекспир. [Хамлет, V, 2]

Kjöbenhavn (Копенхаг) 15/27 августа 1897.

(СВРШЕТАК)

Ова сличност предања о народним јунацима код два тако удаљена народа може само на први поглед изненадити. Њено порекло није потребно тражити чак у индоевропској заједници. Данци стоје Славенима, па према томе и нама Србима, много ближе него што се обично мисли. Још у XIII столећу они су у непосредном додиру са Славенима с острва Рујна, с којима често крајине као и с Вендима. Чак је рујански кнез Јаромар год. 1248 био заузео и саму данашњу престоницу Данске. Немци намерно покривају застором улогу Славена по овим крајевима у првој половини Средњег Века; њихов живот и рад виде се међу-

тим врло јасно, и боду вас тако рећи у очи. Кад славенска наука доспе, да проучавању ове прошлости намени више времена и труда, онда ће се јамачно, и за мене бар, неоспорно, улога Славена и Немаца у служби општој култури јавити у новој светлости. Тако француски кроничар Толије, кога наводи Виктор Иго у својим размислима, приликом путовања по Рајни, прича како је још 1686. био на бранденбуршком двору, и како му је бранденбуршки изборник говорио једног дана: „Ја у својој земљи имам Венда (не Вандала, као што је разумео Иго). Они живе по обалама Балтичког Мора; говоре славенски због Славоније одакле су се доселили (!?) бог зна кад. То су људи притворни, неверни, који воле промене и превртљиви; они имају читав низ градића од 5—600 породица; имају у нотаји краља из свога племена, који носи скиптар и круну, и коме плаћају сваке године по сестерац од главе. Ја сам једном видео тог њиховог краља: био је угледан младић и по стасу и по духу. Пошто сам га ја пажљиво посматрао, то је пало у очи једном старцу који је провидео моју мисао; да би ме обмануо, он је батином почео ударати онога који је био његов краљ, и изагнао га је из друштва као роба. То је народ несталац, који се, кад им се приближим, склања у шуме и неприступачне баруштине, и то је био узрок, те код њих нисам могао да отворим школе; али сам с тога дао пре-

вести на њихов језик Свето Писмо, Псалме и Кантихизам. Они имају оружје, али га чувају у тајности. Једном сам се с осам стотина својих гранатира нашао међу 4—5000 Вејда, и први су с муком успели да растуре последње.“ После подужег ћутања изборник је, посматрајући Толија, који се био дао у мисли, додао ове знамените речи: „*Ви сте Толије алхемиста. Могуће је да ћете Ви из бакра направити злато; ја Вас чикам да из једног Вејда направите Пруса.*“ На жалост, што није учинила нити могла учинити Алхимија, учиниле су црква, школа и касарна, и данас је већ, после једва двеста година, самим Немцима Рујно, последња славенска тврђава: „*die deutscheste von den deutschen Inseln.*“

Ну куд ја одох? Шта ћете међутим, кад вам успомене историјске намећу ројеве оваквих и овима сличних мисли. Ево једне друге: Народни јунаци вас неминовно одводе к судбоносним часовима из народне прошлости. И ходајући по овом замку ја се сећам, да је у Хелсингеру бивала и чувена данска краљица Маргарита, савременица наше царице Милице, која је баш саме за нас тако тужне косовеке године уздигла своју земљу на врхунац највише величине.

У једном од кронборшких ходника моја Офелија ме упознаје са својом старијом сестром, која је испрошена за неког банкарског чиновника. Убрзо дознајем, да тај пресрећни младенац не стоји најбоље са својим ушима, а слушајући умиљати и округли глас његове веренице, у мени се јавља борба између сажаљења што он у тој њеној дражи неће моћи уживати, и пакости што његову глувоћу није пратило и слепило. На њеном лицу се међутим чита потпуна срећа, какву само девојачка младост може осећати у овим данима, и ја са задовољством посматрам њену предану пажљивост према њему. Она ми испоручује жаљење госпође Брамсеновице, што им јуче нисам могао отићи на вечеру, додајући с добросердачном заједљивошћу, како бих и ја имао разлога да сажаљевам тај изостанак, пошто је на вечери била једна њихова занимљива сродница, која се за Србина интересовала, ако не ради чега другог, а оно ради старих ерпских марака!

Ми пролазимо у један мрачнији ходник, кроз који ћемо изаћи у мање двориште, из кога се отвара видик према шуми, и ходајући по њему мени се у једном тренутку причињава, да у тихој глувој ноћи стојим сâм пред познатим вам призором, где сен убијеног оца препоручује и налаже сину да га освети. Чисто ми се чини да чујем и онај гробни глас (I, 5):

„О, страшно, страшно! Ништа страшније!
Има л' у теби крви, но допусти то:
не дај краљевској данској постели,
да буде легло блудној саблазни!
Ал' како било да то свршиш ти,
не греши душе; штеди мајку ти,
њој суди Бог и оног трња бод,
у грудма што је мучи вечно.“

И ако је стари кронборшки замак изгорео у XVII столећу, данашњи је у главном подигнут на првој основи, и потпуно одржава илузије Хамлетових обожаваалаца. Да је Андра данас са мном, ја бих вам могао рећи коју и о стилу грађевине: овако опростите.

Кад смо мало час ишли готово мрачним ходником, ја сам се сетно очајног узвика Хамлетова: „Данска је тамница!“ и онда ми се у глави брзо надовезало, да готово неминовно сваки народ пролази кроз мене у којима је његова отаџбина тамница, али да је то стање неприродно и да оно не може дуго трајати. Отуд се баш у овој страни Шекспирове трагедије његову јунаку тако много подражавало готово у свима књижевностима, а добар психолог посматралац може утврдити и тренутке, кад се у појединој књижевности јавља угледање на Хамлета. Данашњи најбољи дански критичар Ђорђе Брандес (кога на жалост ових дана није могуће видети, јер је тешко оболео) истакао је тај факат врло видно у француској, немачкој, инглеској, руској и пољској књижевности. Да је знао ерпски он би јамачно један, и ако слабији, одјек *Хамлета* нашао и у Ђури Јакшићу, у његовој *Попоци*, и у узвику „У свету, браће, нема љубави!“

На изласку из кронборшког замка нас дочекују многа кола. Сваки гледа да се што пре дохвати каквог места. У оваквим приликама ја најрадије седам уз кочијаша, прво што се одатле има увек најлепши изглед, а друго што од тога сапутника можете кадикад добити одобрење да сами посматрате за себе, и да се слободно предате својим мислима. Хелсингер је мало место (данас једва 9,000 становника) и ми узбрзо излазимо на друм, и јуримо између благих узвишења, покривених шумом на једној, и мора на другој страни. У таквим тренуцима ваш дух сам собом узлеће и вије се по висинама, одакле гледа и у прошлост и у будућност, остављајући за тренут садашњост. И кад вас пријатељски весели довици отргну из тога сањања, вама се чини да су вас одвојили од друштва Тиха де Браха, Торвалдсена и њима сличних, ако не равних. Гледајући на ову мореузину и на Хелзинборг на другој страни, ви неминовно морате мислити на њену улогу у културној историји човечанства. То је Босфор свога рода, истина без заносљивог источњачког обележја, али с много више заслуга за општи развитац.... Ови јитландски коњи су изврени касачи, и ми јуримо с растојањима, као да су сви изашли из какве пруске подофицирске школе.

После врло пријатне возње од скоро пола часа, враћамо се истим путем и на његовој половини устављамо се у морском купатилу Маријенлисту, где ћемо остати до вечера. Овде је одмах и оно што је мене највећма данас привлачило, и ако знам да није „ехт.“ Та истинитост у осталом није баш ни у опште потребна. Приступајући гробу каквога пријатеља или сродника ми готово

Кониц.

никад не мислимо на његове смртне остатке у земљи, о којима ми немамо и — готово нећемо да имамо — никаква појма. У гробовима ми гледамо једино физичко оличење оних, који су у нашој души и у нашем срцу. И физички гробни споменици и нису готово ништа; благо ономе ко је ове могао подићи себи у срцима својих сродника и пријатеља, и ко је успео да их будућност без прекида отима од садашњости, пригрљујући их на своје груди. Милош Обилић нема гробног споменика, па је он ипак у срцима свих Срба; какав Вук Бранковић га може и имати, и сви ћемо ми уклањати свој поглед од њега. Али ми имамо двојаких пријатеља и сродника: оне, с којима смо одрасли и делили судбину, и оне с којима су нас упознали наши учитељи, књижевност и уметности. С првима се можете и покрвити: брат брату најдубље копа око; последњи су обично наши пријатељи и преко гроба, јер то пријатељство ми преносимо готово несвесно на своје физичко и умно потомство. Гробови као овај Хамлетов су у главном то исто што и слике. Зар ви истражујете, гледајући н. пр. *Маратонску битку*, *Чегарску Пошбију*, *Сиаливање Хуса*, *Христа пред Пилатом* итд. да ли су тамо Темистокло и Синђелић, овде Христос и Хус, верно погођени? Колико њима, у хиљадама гледалаца и обожавалаца оваких дела, пада на памет да питају, ко је

уметнику служио у једној или другој слици за углед? Зар није мисао о слободи и о отаџбини, двама највећим идеалима овога света, она нераскидна спона која вас тесно и чврсто везује за овакве призоре, чак и онда, кад они нису најбоље представљени? А образован човек има две отаџбине: једну интелектуалну која обухвата готово цело просвећено човечанство, и другу физичну и моралну која се простире до последњих одјека његова језика, успомена, предања и тежња његова народа, и која врло често не зна за наметнуте политичке границе. С тога се н. пр. образовани Француз може подједнако одушевити, гледајући слику творца *Марселезе* и Мурилову *Богородицу* у Лувру, и ако то одушевљење потиче из два различита извора.

Прилазећи овој хумци, за коју се вели да је Хамлетов гроб, и коју ми за такву примамо већ и с тога, што човек по природи својој воли кад и кад да буде обманут, него што би пристао да призна да ништа не зна, да нема никакве споне која би га везивала за једног, у најмању руку, тако чудног јунака и мислиоца, — прилазећи овој хумци вама се чини при овом заласку сунца, да ћете ускоро ући у *San Leger Nohi*, а стајући за тим поред ње идивећи се великоме ћенију чији би земни остаци требали ту да почивају, ви се управо радујете што баш то није Хамлетов гроб,

што се у сличној прилици не може рећи „Хамлет умре, Хамлета сахране, Хамлет се враћа у прах; прах је земља; од земље се прави мело....“ Гледајући ову хумку, вама пада на памет Офелијина песма јадиковка

„Покров му био к'о горски снег,
По њему дивно цвеће;
Ал' оплакат му драга век
Љубавном даждом неће.“

И сећајући се те тужне песме, ви жалите данског краљевића, што је и у гробу убого сироче! Не, ово није Хамлетов гроб, нити он то може бити, јер онакав каквог га ми познајемо, Хамлет није живео никад и ни на ком месту; он према томе не може ни умрети. С најстрашнијим питањем на уснама: „бити или не бити?“ он је живео у време Шекспирово и пре и после њега; он живи данас и живеће дуго, дуго у будућности: управо докле на овој планети Сунчевој буде човека. Ни једна драма ни пре ни после ове, ни код Шекспира, ни код његових претходника и последника, није тако свестрано обухватила све жице човекове душе; ни једна од њих није у толикој мери природна. С тога ће Хамлет преживети и *Краља Лира* и *Отела*, *Ромео* и *Јулију* и *Млетачког Трговца*, и *Макбета* и *Јулија Цезара*, да му већ о осталим комедијама и историјским драмама и не говоримо. Из истога је разлога, и одмах по својој појави, *Хамлет* био најраспрострањенија и најомиљенија Шекспирова драма: на непуне две до три године представљали су га морнари на бродовима по широким дебелим морима! Исто је тако *Хамлет* јединствена драма и по томе, што ће га с подједнаким уживањем гледати и старо и младо, и најобразованији као и најпростији човек, и песник и филозоф, и војник и радник, и искусни скептичар и наивна шипарица. Човеку се у извесним тренуцима чини, као да је сам Шекспир у њему хтео да изнесе ремек-дело свега свог драмског света, и да од свих цветова свога ненадмашног врта направи киту, на којој би му богови са Олимпа позавидели. С тога се мени чини, да је на овоме, свима образованим људима тако милом попришту, требало пре подићи спомен оцу него његову духовном чеду: с тога ми се чини да је Гете био изгубио из вида Шекспира, нарочито његова *Хамлета*, кад је у *Torquato Tasso* написао

„Zwar herrlich ist die liderswerthe That.
Doch schön ist 's auch der Thaten stärkste Fülle
Durch würdige Lieder auf die Nachwelt bringen;“

јер је тај песнички посао више него леп. И с тога и сваки посетилац, ма из ког краја света дошао овде, помишља јамачно више на Шекспира него на самог Хамлета.

Са мношћу су овде дошли г. Брамсен и колега Стризвер из Беча, последњи са својом фотографском направом, у којој је за се понео овај тре-

путак „с Хамлетова гроба.“ Али су се они вратили убрзо, а ја сам остао подуже, обузет силом мисли, којима ни сам нисам могао да нађем разбора. Наизменце су долазили и остали другови и сапутници, и кад сам се ја враћао к гостионици где ћемо ручати (одн. вечерати), већ се био почео хватати сутон. У шеталишту наиђох на своју „Офелију.“

— Мој отац ми рече, да сте ви остали да с „Хамлетом“ разговарате. Тај разговор је морао дуго трајати.

— Ви сте врло љубазни, добра госпођице. Али кад сам с Вама, ја мислим само на Офелију. Сад тражим поток, над којим се

„... врба надвила,
огледајућ' у води сиви лист.“

— Поток је недалеко одавде. Али је већ позно да к њему идете. И на што у осталом, кад каквог трага од Офелије тамо јамачно нећете наћи. Она је јединствена, и само је у *Хамлету* можете срести. Видите, мени је она много дража од вашег „пријатеља.“ И ја држим да тој мојој земљацињи нема равне ни у једном другом народу, ни у једној другој књижевности.

Моја познаница је говорила инглески, и то га је говорила као што се говори у лондонском западном крају. Она је у том тренутку чинила на мене утисак двоструке личности: данкиње по рођењу, инглескиње по образовању, а даље од инглеске књижевности она је мало и знала.

— Нисте са свим у праву, драга госпођице, Ваша, данска, односно Шекспирова Офелија је јединствена у многим погледу, и не увек симпатична. Али главни проблем, који је она сама, већ несвесна, изнела у познатом Вам стилу

„... Then up he rose and donn'd his clothes
And dupp'd the chamber door;
Let in the maid, that out a maid
Never departed more.“¹⁾

опеван је и у другим књижевностима. Сетите се најбољег подражавања Офелији. Сетите се Гретине песме у Фаусту:

„Meine Ruh' ist hin, mein Herz ist schwer,
Ich finde sie nimmer und nimmer mehr!“

Ја ћу Вам чак рећи, да у скромној нашој, српској, књижевности има паралела овој Вашој Офелији. Један од наших најбољих песника, Кнез Медо Пуцић има у невести своје *Цвијере*, која умире као и Офелија и Грета, ово лепо место:

„Озебла сам; вјетар ме пробије;
Све јутро сам к'о луда бјежала,
Дивне своје јаде нарицала,
Дивно добро, свагдању невољу.“

1) Ј. Костић је то превео овако:

„Обрну се, огрну се,
На грудима је агрела,
Ал' кад је пусти на позу пусти
Никада више нева.“

Моја познаница ме је погледала зачуђено, кад сам јој поменуо *списку* књижевност. То ме је изненадило.

— Ви јамачно знате, госпођице, *где* је Србија, а знаћете и што год о њој.

— Признаћу вам да нисам баш најбоље са Земљописом. Ја сам држала да је ваша земља у Аустралији, и тражила сам је у глави по географској карти. Али сте ме ви сад с вашом књижевности збунили.

— Срби су у Европи, госпођице.

— Да ви не чините део Аустрије?

— Не дао Бог!

— Ја се стидим, господине. Али шта ћете? Моја учитељица је била Инглескиња. Ја знам и последња села у Инглеској, Скотландији и Велсу, знам нешто мало о Немачкој и Француској, и то је све. Ах, лепо ћу проћи код оца, кад му саопштим своју срамоту. И ви још рекосте, да је ваша отаџбина краљевина!

— Да, госпођице. Истина краљевина ту скоро на ново васкрела; али ипак краљевина, која тежи да заузме у свету свој некадашњи положај.

— Тим милија нама Данцима.

— Ви ћете одмах знати моју отаџбину, чим вам један знак дам: то је земља Краљице Наталије.

— Ах, да. Сад знам врло добро..... Да ли ће за њу бити Шекспира?

Кад смо ушли у пространу дворану и распоредили се по одређеним местима, мени је још било жао на моју младу пријатељицу. Али ми је тада пао на памет један сапутник из год. 1890, који ми је на броду између Харвича и Ротердама, кад сам му рекао да сам Србин, узвикнуо: „Der Battemburger war ein schneidiger Kerl. Das muss man sagen. И *таквога* сте владоца ви протерали?! Ви Срби заиста нисте захвалан народ!“ И он је још био виши чиновник у неком бродарском друштву. Али шта ћете? Ко ће још да се бави јучерашњом турском рајом? Сам „гвоздени канцелар“ као да је пре босанско-херцеговачког

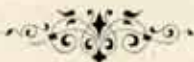
устанка мало знао о овим крајевима, и ако му је Молтке био блиски пријатељ. Он никако није могао ни помислити, да ће „сићушна Херцеговина“ довести до руско-турског рата и до Берлинског Конгреса.

Вратили смо се сви врло весели по дивној, ведрој и звезданој ноћи. Ако је наш брод представљао данас копницу жагора и разговора, вечерас је он био брод песме и весеља, јер је опште расположење било тако једнодушно, да се нико ни од кога није устручавао, већ се разговарало и певало као да смо из каквог девојачког и младићског, а не из Института за Међународно Право! Професор Каспарек је био највеселији. Гледајући га, мени је дошла на памет позната строфа „У песми тражи лек!“ Чак је море примило и песму бесмртнога кнеза *Што се боре мисли моје?* да јој одјек разнесе к шведској и данској обали.

Отворив електрику у својој соби ја несвесно најпре вадим из *шпага Хамлета*, да га ставим на сто. Падајући књига се отвара сама, а мој се поглед зауставља на овом узвику Хамлетовом, који је управљен његовом побратиму

„..... Дај ми тог
што страсти није роб. Унећу га
срцу ми на дно, к'о тебе што сам,
срце срца мог!

И размишљајући још једном о неисцрпном извору за размишљање, при сваком новом читању или гледању *Хамлета*, мени пада на памет изрека Конфуцијева о великом мислиоцу Лаоцу: „Ја знам да тице лете, да рибе пливају, да дивљач бежи. Они који јуре, могу се ухватити у замке; оно што плива, може се уловити прећом или на удицу; оно што лети, може се устрелити стрелом. Али ја не знам, како би се ухватио Змај, пошто њега ветрови у облацима носе по небу. Ја сам данас видео Лаоца, — он је Змај свога рода.“ Међу свима поетским производима што их човечанство познаје, *Хамлет* је неоспорно највећи, ако не једини *Змај*.

*
* *
(А. А. Ф Е Т)

Још пролећних није нега
Да разгоне зиму крућу;
Још по где где има снега,
Још се чује зврк телега
По смрзнутом путу.

Београд

Све до подна сунца нема,
Па тек тада зраке свија
На брезовик што још дрема;
Ал' славуј се још не спрема
Да песме извија,

Тек пролећног раног миља
Гласници су сиви ждрали,
Што их прати, благосиља
Стена цура којој с миља
Руј образе пали.

С.

СТОЛАР КОВАЉСКИ

— АДАМ ПИМАЊСКИ —

(СВРШЕТАК)

Иајзад сам га видео. Повишег раста, сед као овца, врло мршав. Земљана боја лица, којом се одликује велика сибирских прогнаника, била је у Коваљскога развијена до највишег ступња, те је скоро било непријатно гледати то лице и жуто и црно у један мах.

Да није говорио и да се није кретао било би тешко, нарочито из далека, познати да је то још жив човек. Па ипак, и поред свега тога, из великих очију, опточених широким црним колутовима, блеснуо би по некад силан сјај који је показивао да дух у свога живог леша још није сасвим изумро, да још живи, још осећа.

Кад седи могло се чак привићи на то мученичко лице, али кад год би устао, морао сам се окретати од њега: изгледало је да му оне ноге налик на „стуну“ при сваком кораку задају страховити бол.

Коваљски је говорио пољски чисто и правилно. У говору је брижљиво избегавао све што би се могло ма из далека, макар посредно, тицати његове прошлости, свако питање о домовини.

Био је занесен искључиво садашњошћу и својим кученцем с којим се непрестано разговарао. Неколико недеља обилазио сам га често, и само једном, кад споменух нешто о Плоцку, очи му синуше и живље ме запита: „Ви онда знате Плоцко?“

А кад му рекох да сам тамо живео читаву годину, онда полугласно, ни мени ни себи, рече:

— Тамо се је морало све изменити, јер је протекло толико времена! Ви се сигурно нисте били ни родили кад сам ја дошао у Сибир. А на којој сте страни Плоцка живели?

— Око Раћонжа.

Заусти, али или је опазио да је почео већ много да прича, или је видео да сам ја и сувише пажљиво почео да га слушам, тек из уста му изађе једно дуго „тааако“ и ућута.

То је било једино што сам од њега могао дознати. Хтедох да га питам даље, али он зовну кученце, поглади га нежно и рече му: „Хајде изгрди Бога!“ и кученце је дуго лајало на небо. А кад је Коваљски издавао ту заповест, то је био поуздан знак да неће више о себи ни речи прословити. Једино је у таквим часовима дуго и радо говорио о своме кученцу.

То псето, ма да није било особито, издвајало се од своје полубраће јакуцке многим особинама. Издвајало га је пре свега то што, и ако је било љубимац, и ако је имало своју кућу и свога господара, није имало имена него се просто звало псето или куче.

— Што му нисте надели име? — запитах једном Коваљског.

— А што ће му име? Кад људи не би измишљали имена него се просто звали људима, боље би се можда сећали да и у животу треба да су људи.

Било је дакле псето без имена. Вижљасто и мало није ни најмања личило на велике, снажне, густом и дугом длаком обрасле месне псе. Длака му је била кратка, мека, и преливала се као свила. И услед те повучености живело је оно тужно и самохрано. Неколике пробе да узме живог удела у овдашњем псећем животу свршише се потпуним *fiasco*. Псетање се враћало с тих проба увек тако изуједано и јадно да је после неколико несрећних покушаја пречистило са својим душтвеним нагонима и више никад не напусти своје двориште.

Али је зато било гордо због своје нежности. Међутим се тај понос није видео на њему. Није то био понос миран, налик на понос озбиљног пса, незграпног и снажног. У очима му се огледаше завист и срџба према великим и снажним створовима, који не умеју да поштују право слабијег. Осим господара му, његов реп ником не показиваше љубави. Туђе миловање није хтео да разуме (можда му није веровао) и одговарао би на њ потмулим рекањем.

* * *

Прошло је неколико недеља како сам се упознао с Коваљским а у његовом се здрављу не деси никаква промена на боље; на против, слабио је сваким даном и сви ми, што смо га обилазили, били смо уверени да је та болест последњи чин његова живота на земљи. Да ли је и Коваљски знао за то, Бог зна. Али је сигурно знао, осећао је можда блиски крај јер је скоро сасвим престао да говори.

После неколико дана у току којих је болесник водио последњу борбу са слабошћу која га нападаше, и још ишао по својој јурти, па чак и шушкао нешто око четака недавно почетих, подлеже најзад и леже у постељу.

Не сећам се данас добро, кад, али некако у брзо после тога, рано, тек што сам сео да пијем чај, кучицу ми на прозор калфа столарски, Владислав Петровски, најбољи познаник Коваљскога у Јакуцку, и запита ме: могу ли одмах поћи болеснику, јер му је веома позлило.

— Можда ће мирније умрети кад буде знао да није сасвим напуштен, објашњаваше ми честити човек: а можда ћете понети Библију? додаде.

Библије нисам имао него узех Нови Завет и изађох.

— Зар му је тако рђаво? — запитах путем.

— Мислим да је рђаво јер је сасвим поцрпиво; а и сам је говорио да ће умрети данас.

Јурта Коваљскога не беше далеко од моје и за тренут бесмо на месту. У јурти не беше обичног мириса од лекарија, као код тешких болесника, јер Коваљски не хтеде примити ни лекара ни икаквих лекарија.

Било је ту тужно као у каквој пустињи. Кученце, згрчено, лежало је под креветом, а крај саме постеље, између полупаних прозора и отворених врата, непријатни задах тешкога болесника, напуштао је да човек који на њој лежаше неће више устати.

И тај човек беше толико налик на мртваца да смо мислили, кад уђосмо и видесмо му затворене очи, да је можда већ умро. Владислав приђе постељи, зауче руку под покривач и дотаче му се ногу. Беху потпуно хладне. Али тек што честити човек слеже раменима, „жив сам, жив сам, жив сам — одазва се Коваљски тако гласно и силно како га никад дојде не чух — жив сам, поче опет, и добро те сте дошли, хоћу да се разговарам с вама, пред смрт.“

Живост и ватра с којом Коваљски то изговори још нас боље утврдише у уверењу да смо стигли баш кад треба. Погледасмо се, али болесник то опази и разумеде.

— Знам и сам да ћу умрети брзо, не можете сакрити од мене оно што ми је јасно; рекао сам вам да хоћу да говорим с вама, јер знам да ћу умрети брзо, иначе не бих говорио. Бојао сам се да неће доћи нико... бојао сам се да ме нико неће чути... и да ће онај што га зовете Богом пожурити да ми одузме говор... Хвала вам на труду и желим да и ви, кад будете умирали, сатрвени несрећним животом као и ја, не умрете напуштени....

Коваљски умуче и само чело избраздано уздужним борама, које час биваху гушће и дубље а час се растурају, показиваше да самртник последњим напором при-

купља расуте мисли, сиљном вољом задржава живот који хоће да одлети.

Још је било рано и сунце, које се тек помолило од истока, бацаше кроз прозоре на зид, крај кога беше постела болесникова, два огромна снопа својих злаћаних зракова. Из удаљених лука, из читавог архипелага острва обраслих бујним шипрагом, ода свуд је био живот, а одједи тога живота, тога живог покрета изазваног јаким светлошћу, одјекујући мелодичном песмом, скупљајући се у читаву химну захвалници, допирају чак овде, до постеле самртникове, и грађаху страховити контраст с овим што се у јурти налазило.

Као горка проија, као гадно подсмевање изгледало је ово прамење сунчево, овај живот који се орио као весела песма покрај постеле овога јадника, ове живе лешине

* * *

Још одавно, има већ пуних четрдесет година, поче Коваљски: дошао сам у степе оренбуршке. Био сам онда млад и снажан; веровао сам Богу, веровао сам људима и себи. С правом или не, тек довољно да сам мислио да немам права пустити своју снагу на вољу судбине, него треба да нађем поље за рад, шире од онога које се тамо могло наћи. Туга за домовином гонила ме је тако исто и после две године утекао сам оданде

— Отишао сам за то још даље — у томску губернију; али нисам клонуо духом. Латих се енергично рада, хлеб и вода беху ми храном. Уштедих неку пркавицу, колико беше потребно, и опет побегох

— За поновљено бекство, као „непоправим“ лежао сам дуго у затвору, и тек после неколико година кретох се на траг, али сад још даље.

— Зима је била необично јака, бејаш без наре и без одела, те ми промрзоше ноге и сви прети поотпадаше. Било је то убијство за мене, тим више што сам морао да се настаним чак иза Јенисејска.

— Овде ми беше врло тешко, крај је био глух и ненасељен, и за ма какву зараду беше доста тешко ма

да сам, осакаћен, научио неколико заната, и ако нисам имао прихода од једног, имао сам од другог; до душе мало али доста.

— Шест сам се година спремао и, не гледећи на своје ноге, побегох и трећи пут.

— Видите, у своје се силе нисам уздао, ако сам болестан и ороноу, али ме нешто гоњаше на запад, — већ не оно што пре. Хтео сам да умрем тамо Хтедох да

се смирим тамо, и као о срећи сањам о смрти на гробу мајчину.

— Живот ми је био такав, да сам мајке не имаћам никога на земљи: нисам имао драгана, не имаћам жене, немадох деце. И наравно, само сам за њену љубав знао.

— Па за то, кад сам се осећао самохран, немоћан, зажалних за гробом тога јединог бића које ме је љубило

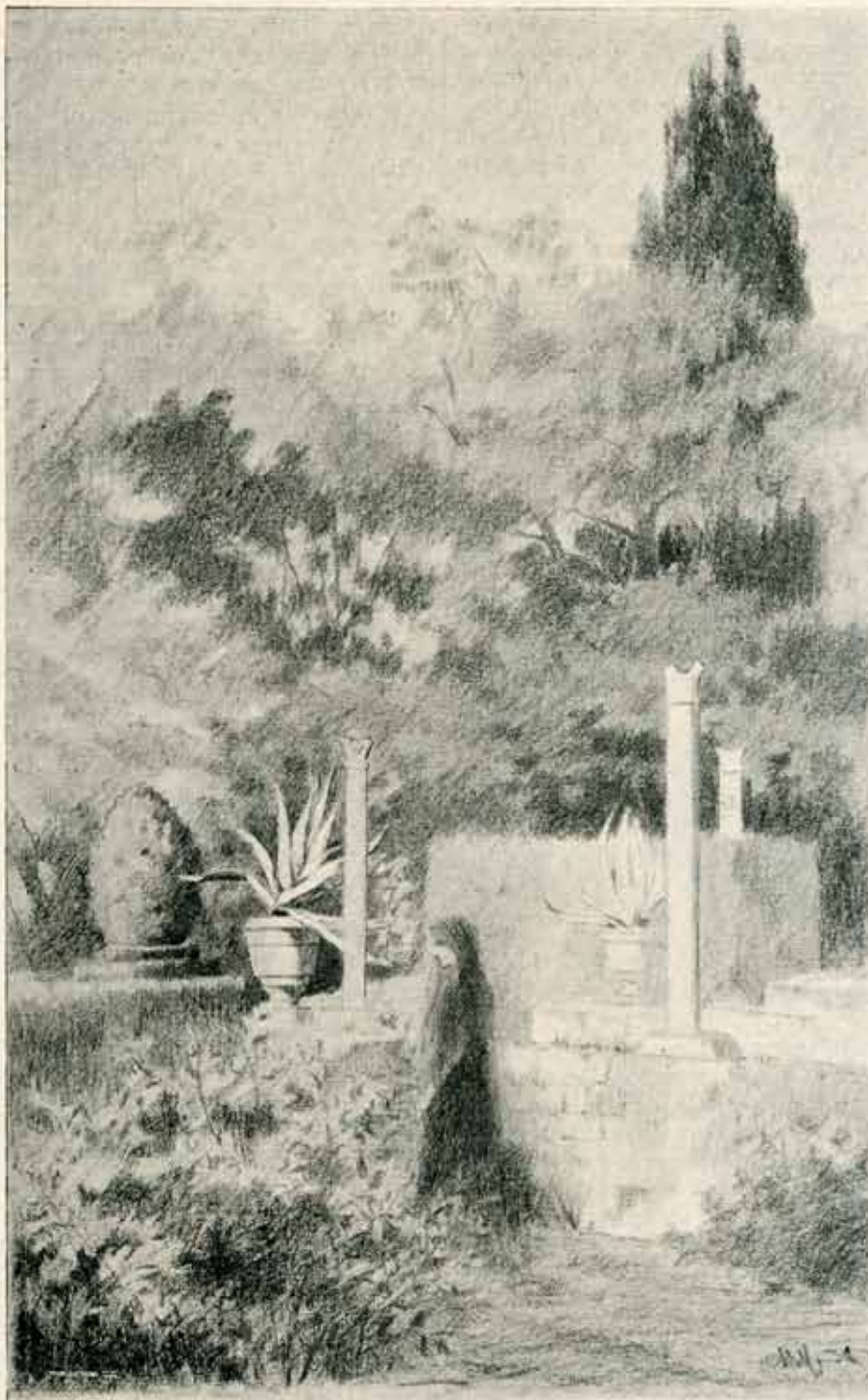
— У сред несаних ноћи осећао сам њену руку на својој глави, њен подубац и њене вреле сузе којима ме је последњи пут оросила, осећајући можда вечити растајак. Сад не знам да ли сам више туговао за домовином или за њом.

— Али већ беше тај пут тежак за мене: да идем брзо нисам могао, раве на ногама отвараху се непрестано. Као дивља звер морао сам се по неколико недеља крети по шуми. Много пута, у забаченој чести, јастребови и гавранови осећајући сигуран плен навештаваху ми блиску смрт: много пута падах од глади и будала увек се обраћам небу. Молио сам Бога свемогућег, Бога милосрднога, Бога праведнога, Бога убогих, Бога остављених:

Богачи ме! Смиљуј се падањем, Оче милостиви!

Дај ми смрт, ни за што друго, за смрт те, као за љубав, молим: сам ћу је задати себи, само дај ми тамо

— Две године протекоше док дођох до пермске губерније. Тако далеко никад нисам долазио пре тога. Већ ми ерде куцаше радосно; мисао као у лудог обузимаше ме мисао једина: видећу је, угледаћу земљу где сам се родио и умрећу на гробу миле мајке. И кад сам прешао Урал поверовах у спасење своје, падох на земљу

У Гусетића врту скица г. М. Мурата.

и несвесан дуго, дуго сам јецао захваљујући Богу за љубав, за милосрђе Његово.

А Он, милостиви, спремао ми је последњи удар, и тога истога дана....

— Дошао сам у Јаркуце.

— Зашто сам живео у невољи чак до сад, зашто сам овде чекао оваки крај?

— За то, јер хтедох да видим шта ће тај Бог учинити са мном.

— Са човеком који му је веровао безазланошћу детињом, који никад није знао среће на земљи нити је желео, који не знаде за љубав људску сем љубави мајчине, који, власт, рађаше целог века, који никад није просио, није крао, није жудео, није убијао, кад је имао двоје — обоје је давао — погледајте шта је учинио....

— Та мрзим Га.... не верујем му.... не верујем у свеце Његове, не верујем у суд Његов, не верујем у праведност Његову, и, чујте ме, браћо! За сведоке вас узимам у часу смрти, да бисте и овде и тамо кад одете могли посведочити.... — и устајући усиљено, и руке према сунцу дижући, повика силним гласом:

— Ја, убоги самртник, велим Теби у очи, да си Ти Бог ситих, да си Ти Бог подних, да си Ти Бог измета, да си ме гонио невина!...

* * *

И у светлости ејајнога сунца, које је златило својим зрацима ову постељу Лазареву, страшно изгледаше овај живи костур коме је кожа тако рећи висила на телу....

И кад изнурен наде, унлашени мишљамо да ће одмах изданути, а не могосмо му ничим ни помоћи ни олакшати.

— Молимо се за њега — шану калфа.

Клекосмо обојица; дрхтавом руком извадих донету књижицу и отвори је; и отвори се књига на месту, некад обележеном на јеванђељу св. Јована, глава XV.

— Будите у мени и ја ћу у вама. Као што лоза не може рода родити сама од себе ако не буде на чокоту, тако и ви ако у мени не будете — почех гласно да читам.

Груди самртникове дизаху се бурно, очи му беху затворене.

А сунце га целог обасинаше светлошћу својом, и као да хтеде да му у последњем тренутку, награди тешки живот, превијајући се уза њ милостиво грејући хладно тело, изгледаше да га умирује и љуби златаним зрацима, као што мајка љуби савиљиво и ћудљиво чедо, и умирује га својом топлотом, својим додиром.

Самртник је још живео.

И кад сам даље читао пуне снаге, вере и наде искрене речи Христове:

— „А ако свет на вас узмрзи, знајте да на мене омрзну пре вас“ — и надахнуте речи учитеља патника и милостиво животворне светлости умирише самртника; очи му се отворише, а из тих очију капуше две крупне сузе последње што су се у томе човеку задржале.

И сунце се својим зрацима дотаче тих суза које се беху зауставиле на поцрнелим капцима, и осветљавајући их небеском светлошћу као да је показивало Богу ову унутрашњу ватру која се преливала чистим бојама, а у тим последњим сузама скупила се ватра што је тај живот снажила....

А кад још прочитах:

„Занста, занста вам кажем да ћете ви завлакати и заридати, а свет ће се радовати; и ви ћете жалосни бити, али ће се ваша жалост окренути на радост“....

Самртник покуша да дигне руке, али кад му клопуше немоћно, жалосно рече:

— Тако ти Твојих мука, опрости ми, Господе!

Не могах читати даље.

Кљечали смо ћутке, а кученце, зачуђено, стајаше између нас, упирући очи у свога господара.

И кад паде на нас поглед самртников, уста му се још једном отворише и чусмо још тише речи:

— Куцо, немој више грдити Бога!

Живинче, тужно скамучући, скочи послушно клопулој руци господаревој, али та рука беше већ укочена.

Очи му се склонише, из уста се чу кратак и загушен јек, груди се спустише, тело се полако опружи и човек, који је толико препатио — преста да трпи.

* * *

.... И тек кад дођосмо к себи, чусмо тужно завијање пса пред вратима. Узалуд смо се трудили да га умиримо; не добивајући никад заповести налик на последњу кученце није разумело свога господара и испуњаваше сад својевољно оно, што је тако дуго морало. Урлаше, лајаше и дотрчаваше постељи, укоченој руци, очекујући обичну похвалу.

Али му је господар ћутао, непомично му лежаше хладна рука, и кученце, уморено, зинуло и дркћући, трчаше опет пред врата.

Отишли смо, али далеко од јурте лепо смо чули непрекидано лајање неразумног кученцета.

О ПОЉСКОГ ПРЕВЕО
Лазар Р. Кнежевић.

СРПСКИ КОМАДИ У К. С. НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ

(НАСТАВАК)

Кад човек погледа на овакво стање националног репертоара, мора се запитати: којим се разлозима руководи управа кад је до овога довела репертоар, и према чему је чинила одабирање кад је националну драму свела само на комаде најновије и два три празнична? Је ли одиста имала каквих разлога кад је то чинила, каквих начела којих се у томе држала, или је просто испустила неговане националне драме као што се код нас непушта из руку све оно што треба нарочито неговати?

Претпоставимо (јер ми не оцењујемо него испитујемо) да је управа, у овоме, имала извесних разлога, и погађајмо сад који то разлози могу бити. Јесу ли наше драме писане тако да због извесних техничких тешкоћа (честе промене декора и др.) не могу представљати? Нису; у осталом, ако се и нађе која таква, зна се како је треба прекројити за позоришту. Је ли за наше драме потребан какав нарочити декор који Позориште из новчаних разлога није могло набавити? Није: са декором који постоји могу се све наше драме дати; овако, мислим, као што се остале дају. Је ли потребна већа и боља глумачка трупа? Је ли, у опште, потребно боље стање целог Позоришта? Потребно је, ако хоћете, не кажем да није, али не за то; потребно је само у опште, не за нашу драму нарочито него за све драме укупно, и управа не може правдати запостављање народне драме рђавим стањем онога чиме она располаже. Оправдање не треба тражити у злом стању Позоришта, него у злом стању драме. На питање: зашто се не дају српски комади, једини одговор који управа може са не-

што разлога дати, овај је: не дају се зато што не ваљају. И одиста, управа је могла мислити, и мислила је доста, да је нашој старијој драми прошло време кад се могла допадати, и да је она данас без вредности, без интереса, без живота. И она је онда, тако мислећи, могла дићи руке од ње и избацити је сасвим, а само новијој драми, достојној свих заосталих вадања, допустити да се, слободно и без икаква устручавања, развија како год хоће не би ли бар она нешто успела кад је већ старија промашила циљ. И тим мишљењем, последња управа је само одржала традицију раније која је тако исто мислила. Ранија управа је то мишљење и исказивала, јавно, у извештајима и публикацијама својим. Каткад га је исказивала смотрено и пажљиво, казујући да међу старијим комадима има доста несавремених, и оправдајући се како публици „изгледа хладно и немо оно што јој је пре потресало душу“, и како се због тога не даје старија драма, а једанпут је, категорично и без устезања, и нарочито пажећи да се не компромитује благошћу оцене, изрекла овакав суд о народној драми, карактеристичан, у осталом, што је потекао од оних који су и сами на њој радили: „од свих наших оригинала једва има неколико што се више за невољу него по ваљаној садржини овда онда приказују.“ И кад су тако мислили позоришне управе, у току последњих десет и више година, није чудо што је национални репертоар до овога стања дошао. Управа га је занемарила зато што га није ни ценила.

Међутим, управа у томе није имала право. Пре свега, суд њен о старијој драми није тачан. У тој драми коју је она означила као слабу, неинтересантну и несавремену, има комада добрих, интересантних и савремених. Добрих? Зацело, и често много бољих него што су данашње. Интересантних? Свакако, ако ни по чем другом, а оно бар по старини и значају који имају у нашој књижевности. Савремених?... Боље да то питање задржите за садашње комаде јер, ако се савременост једне драме састоји у томе да одговара и данашњем, развијењем и финијем укусу публике, онда наши данашњи комади, како врло често стоје ниско испод овога укуса, имају најмање права да се тако назову. И после, по чему би старија драма имала бити несавремена? Највећи њен део чине историски комади а комади те врсте никад не губе своју савременост пошто се никад не везују, као други, непосредно за друштво у коме су поникли. Наши историски комади буде данас толико исто интереса колико и некад. Разлика између ранијих и данашњих комада те врсте може бити само у вредности, не у чем другом, а та разлика јамачно не иде на штету оних првих. Ово последње важи још и за неисториске комаде наше, дакле за целу старију драму, коју је управа тако олако осудила. Да је бар управа имала на својој страни критику, да је критика одсудно побила вредност старијој драми па да се Позориште за њом повело, још би му се могло опростити. Али критика није побила вредност њену и није је ни побијала, и није је готово ни узимала у претрес, јер је критика, потпуно појимајући своју дужност, више воледа да говори о страним, макар каквим страним комадима него о српским. А оно што је и рекла, најмање је било послушано. Зато што су С. Вуловић и Г. А. Костић, међу свима старим драматичарима најаче осуђивали Г. Бана а највише његове *Цвети* и *Добрицу* и *Миленку*, Позориште је највише овога писца одржало на репертоару а нарочито ова два комада његова. Управа се, дакле, јамачно није по критици управљала кад је овако осудила старију драму. По чему се, онда, управљала? По свом сопственом вахођењу? Добро, само да ли је вахођење тачно? Је ли управа, ова или она ранија, у тој цели, пажљиво и у размацима који допуштају поређење, давала сваки старији комад и сваког старијег писца и оцењивала онда, према личном вахођењу и према мишљењу публике, вредност свакога од њих понаособ, и тек према тој, јединој меродавној оцени, стекла овако

неповољан суд о нашој драми? Да ли оних 36 драма које је управа у последње две године дала као једини национални репертоар, представљају један избор, један резултат испитивања и вахођења саме управе и да ли је то све што је она могла наћи у 360 и више драма српских? Јер драма српских, кад се све урачунају, има одиста толико да их Позориште пуну годину дана може давати, сваког вечера и сваки пут другу. Да ли је управа (и на ону ранију мислим) тако урадила или као што је у ствари и било, она није ни чинила никаква испитивања са старијим комадима, него давала само оне који су се случајно затекли и, још и од оних, један по један, лагано и без довољних разлога, скидала са репертоара? П да ли је, при том скидању, добро пазила због чега пропадају комади? Ако пропадају због тога што глумци не знају дијекцију, нису комади криви и управа није имала права да избаци комаде, него глумце, да научи дијекцију. Одиста, управа се није никаквог мерила држала кад је овако занемарила старију драму и овако одабрала новију. Јер да је хтела усвојити мерило јавне књижевне критике, она би видела да историје наше књижевности које се, у недостатку детаљних чланака и стручних расправа, још једине баве критиком српске драме, признају не мале заслуге ранијој драми и цене доста високо вредност њену. А да се, она сама, хтела држати ма каквог литерарног мерила, она не би допустила да у репертоар уђу и ствари које никакво мерило не може пустити и које никакве везе са књижевношћу немају. Јер кад су у репертоар ушли с једне стране *Потпоручник Микица* и *Живот за динар* а с друге стране *Амели* и *Прваци бугелар*, онда репертоар позоришни не представља никакав избор и управа се ни на какво мерило не сме позивати. Нанаслетку, нико и не тражи од Позоришта право литерарно мерило. Кад Позориште расписује награде за најбољу драму, онда нека добро пази и строго цени. Али кад не даје награде него само прима на репертоар, и то не радове почетничке него дела призната, шта се ту има устезати? Позориште је ту прост издавач а не високо књижевно тело. И још, издавач коме се нарочито заповеда да публикује српску драму. Законска наређења о Позоришту изриком му налажу да „потпомаже неговоње српских оригиналних драматских дела“ и да „српске драме старијега доба поправља језиком и сценом како би се ове што дуже могле одржати на репертоару.“ И та наређења нису само патриотизмом инспирисана, него и потребама оправдана. Ко ће да негује народну драму ако не Позориште? Ко ће да је покаже и изнесе, кад штампа то не чини? Јер штампа, као што ћемо видети, није обухватила целу нашу драмску књижевност и није најглавније представнике њене, а и оно што је од њих изнела, не долази нам често пред очи. Многе ствари нису штампане, или нису скоро штампане, или нису отштампане из часописа које је данас тешко налазити. Ми бисмо, по томе, могли чак и то тражити да их сама позоришна управа штампа, као што је то новосадска чинила, али се задовољавамо и тим да их она само у репертоар унесе, онако као што то француска субвенционисана позоришта чине. И кад француска позоришта, поред онако дивних модерних драма као што су драме новијих француских писаца, ипак не потцењују... не старију драму, не дела првога реда, него чак и комаде застареле, слабе, неинтересантне, од писаца којима се у литерарним историјама једва име спомиње, — какве скрупуле може имати наше Позориште са својом модерном драмом, од наших данашњих писаца? Што се, само мало, не угледа на француска позоришта која, с минималним паузетком, сва искључиво своју рођену драму дају? Што се стиди своје драме која је јамачно боља него бугарска а, како уверавају, јача и цунија него хрватска? Нека је слободно изнесе и нека је остави на оцenu критици, која, на оцenu, једина права има. Нека, без потанког испитивања али и без досадашње попустљивости, изнесе све главније пред-

ставнике наше драме и све главније радове њихове, и оне који су добри као и оне који су мало слабији, јер ми хоћемо да видимо све оно о чему се, по заслуги или по нужди, води озбиљна рачуна у историји наше књижевности.

(НАСТАВЉА СЕ)

Павле Поповић

Велес. Јужни делови Србинове домовине, Македонија и Стара Србија, почињу у наше дане својим печувеним мукима будити пажњу свега образованог света који се интересује балканским стварима. У толико је потребније било изнети нашим читаоцима слику по којој кутља ове измучене земље, те да би и љубави према њој била живља и јача.

Велес већ и иначе знају многа наша читаоци. Назива се се обе стране Вардара у подублој долини иза таорског теснаца. Велес лежи у врло живописној панорами. Источно-ахичка варош с кривудавим улицама, с дрвеним кућама, с надишеним докостима, са задонима толико високим, да заклањају куће, с танким минаретима, с ћепенцима пуних солунског кожареког, пушкареког и другог осеана, с по којим хамамом, с по којом чесмом — Велес прави особити утисак на путника, који није раније виђао турске вароши. По несрећи ни репутација му није данас најбоља бугарске шовинисте, које су се у њему угнездиле, права су опасност нарочито за Србе путнике из Србије: у сваком путнику одоуд назирју они само агитатора који прети њиховим асимирацијама.

Велес је на самој железничкој прузи. Данашња варош је нешто мало севернија од старог Велеса (или Вилзоре) од кога се с сад виде неки остаци. У Велесу је седиште турског кајмакама и осталих административних органа, преко којих Турци управљају велешком кааом. Велес броји на 15000 становника, од којих су већина Срби.

Историја Велеса је врло стара. Најтачнија приказ њен имамо у *В. Брасеу*, органу Друштва Св. Саве, у коме ју је врло лепо насликао г. Љуба Ковачевић. Данашња пак судбина ове старе српске вароши врло је тужна и жалосна: сунце слободе засењено је у њој још на крају XIV, века. Али ако донета река буде текла куд је и некада текла, и Велес ће морати доживети бољу судбину.

— **Тунел на прузи Скопље — Митровица.** Везујући два важна српска места: Скопље и Митровицу ова је железничка пруга за нас Србе од нарочитог значаја. На њој је, по депоти, од највећег интереса Качаник из чијег је рејона и тунел којег слику доносимо у овом броју.

— **Изненадна бора** (сликао Адолф Шрајер). Ова немачка сликар, који се дуго времена бављао у Паризу и крјабог тога и Французи својатају, нарочито је познат као одличан сликар коња. Ветина њихових слика рађен је по студијама на природу, а бог чега је много путовао. Пре тридесет и неколико година путујући за Арабију надржао се и у Србији.

„Изненадна бора“ неона је карактеристичан покушај да се представи сцена у којој коњи, у најбешњим покретима, имају главну улогу. Малоруску кавитку, у којој је некакав официр, пуче преко широке стене упрега од пет жутих, их омањих коња. Тешки и мрачни облаци падају се над стеном са чијег друма вихар већ диже гомиле праха јављајући бури скору долазак. Сенила је већ и прва муња, те коњи у паничном страху од ње полетеће највећим трком. Крицају осењене, токови ће мислиш понадати, пена се заклои на коњима, ждревчаници се већ полонили. Са највећом муком успева Јахач да надржава свога коња... И ако репродукција није у стању да изнесе и боје којима се сликар служио за постигнуће потпуног утиска, ипак оку не може измаћи снажни утицај тонова који је сликар постигао контрастима између светлости сунчаног зрака што на упрегу пада и мрачности широке степе и облацима превученог ваздуха.

— **Лов на пастрмке.** Зна се да се риба пастрмка највише налази по планинским рекама и потоцима где се не може довести као у тихој води. Због несигурности у отвореном простору бистре планинске воде пастрмка се најчешће бави у склоу речног камења и стеновитим шупљинама, називајући ту највише заштите. Колико је мало и ту сачувана од човека, показује наша слика која представља пастрмчаре на Неретви у Херцеговини. —

— **Коњиц.** На железнику између Сарајева и Мостара, скоро на његовој средини, лежи веома живописно малено српско место Коњиц. Положајем и романтичном лепотом своје околине он је место које путницима пружа реткога задовољства и уживања.

— **У Гучетића врту** (скица г. М. Мурата). Удаљен за по сахата бројева од Дубровника лежи познати и знаменити врт старе српске племићке породице Гучетића. Раскол јужнога и ба није над њим коначан: најлепше руже, нежно водено бие, сочне агаве, раскошне поме, врти чампреси... краше овај врт у ком се некада са ведрих ноћи и прохладних вечери скупљала елита дубровачка да већа о добору и напретку Дубровачке Републике, да слуша рецитовања сла-

вних песника и, нарочито, да се диве и одушевљава духовитом и најлепше Дубровчанке: песникиње Цвете Зузорићеве.

Један малени угао тога врта снимно је г. Мурат, али она женска фигура чини ми се да је изнад његове маште. Ако би ме упитали: за што је у црини? не знам да ли бих погрешно, ако бих нам одговорио: из жалости за великом прошлосту која се више никад повратити неће!

НАУКА

Општа глад. Чувени хемичар, физичар и спирит, Вилем Крукс, председавајући на конгресу Британске асоцијације, који је био у Бристолу, месеца септембра прошле године, отворно је седице говором, којим је предсказао скоро наступање опште глади и препоручио срества да се она отклони. Ево података на којима он оснива своје прорицање. Сви народи кавкаског племена, којима је насељена Европа, Северна Америка, већи део Азије, Африке и Аустралије, хране се хлебом од зрна, нарочито — шеницом.

Ово је племе 1871. године имало на земљи 371, милијун представника, год. 1881.—416, милијуна, 1891.—472, мил., год. 1898.—516, милијуна. Ако се овако брзо буду и даље множили, онда ће на крају XX. столећа број душа, које се хране шеницом и опште зрновим хлебом, нарасти до једне милијарде и сто тридесет пет милијона. Да ли ће их земља моћи исхранити?

Ако се узме да, за исхрану једнога човека преко године, у средњу руку, треба скоро један и по хектолитар зрна (у Енглеској — 2,18), онда на крају XX. столећа, требаће око милијарде седам стотина милијуна хектолитара. Каква је данас земљорадња у целом свету, то јест, каква је данас продуктивност земље, она даје средње 11,4 хектолитара на хектар (у Енглеској — 26,5) а у Русији — 8...) са колебањем час на једну час на другу страну. Тако је у 1895—1896. години општа жетва шенице дала око 950 милијуна хектолитара, а у 1897 до 1898. само 698, милијуна. Међутим, за исхрану садашњег броја људи ове године (516 милијуна) нужно је не мање 845 милијуна хектолитара зрна. Тако ове године неће бити глади у свету, само због остатка прошлогодишње жетве (око 109 милијуна хектолитара), а у будуће — размери свакогодишњег хлебног дефицита стално ће се повећавати, ако се само не увеличају поља за усеве или не порасте продуктивност земље. Ну земљиште за усеве не може расти безгранично. Узев у обзир климатске и географске погодбе, Крукс износи преглед свију покрајина, које се сматрају као светске житнице, набраја количину земље, која и данас лежи необрађена и, изводи закључак да, ако би се сва, за културу подесна земља засејала, то би при садашњој њеној продуктивности (11,4 хектолитара на хектар) могла дати само једну милијарду двеста милијуна хектолитара зрна, то јест, толику количину, која би могла исхранити само 750, милијуна становника, који ће се у 1931. години намножити. И тако ће по миљењу Крукса, после 32 године на земљи наступити апсолутна глад, ако само земљорадништво буде ишло путем, којим оно сад иде.

Ма оно не може ићи тим путем. Земља бива сваке године слабија. Продуктивност њена све је мања, пошто из ње извучемо азот, а ничим га не заменимо. Значи, да глад може и раније, пре 32 године наступити.

Набрајајући затим ова срества, којима се може избећи глад, Крукс напомиње градске нечистоће, од које се азот производио троши; о слагалишту сажитре, која се такође могу лако истрошити; о гомизама гуана које су већ сасвим потрошене; о усевиима легуминозних растиња, која имају особину одржања азота у земљи, а на крају крајева — о могућности хватања азота из ваздуха

с помоћу везивања електричном варицом. Кад сва ова средства за повећање производности земље буду исцрпљена и годишња количина зрна хлеба застане на своме максимуму, кога ипак неће бити довољно за исхрану намвоженог човечанства, онда ће се обратити последњем и, пр. пиринчу, банану и другим тропским заменама хлебу, а кад и то нестане, онда ће хемичари справљати хранљиве предмете вештачким путем из неорганске природе, што се и сад чини у доста великим размерима.

Ето о чему већ почињу мислити велики умови западне Европе!

И. К. М.

КЊИЖЕВНОСТ

КРИТИКА

Secesija. studija. o. modernoj. umjetnosti. od. Jve Pilara. Zagreb. 1898. tisak, dioničke tiskare.

Vladimir Jelovšek: Simfonije MDCCCLXXXVIII. Ne prodaje se.

(ОБЗНАЧЕЊЕ)

Видите, када говори о свом народу, почетно слово му је велико! — Тако у „Staroj Bajci“ пева фразеолога и лажног патриота, каквих и ми имамо пуно, какав је био 1867., какав је 1896.

А у тренуцима које је сваки имао, када се песница немоћно стеже а жале на слепим очима бију, када човек осети своју немоћ да се бори противу зла које триумфује, он кличе гласно, с претњом, крвавом претњом:

Rugaјte se crvu, koj' se smjelo vine,
U lazurne sfere k svetim idejalim!
Koj' se drzne dići iz bulvarskog blata
Svoju glavu kliču: „Naprijed!“ oim malim

Rugaјte se njemu! — Al' se slika m'jenja...
Danas klič se ori svjetline što vrvi;
Danas prši smjelo zastava crvena;
Danas grād kamenja vaša stakla mrví.

Al' zaludu vaše molbe, suze, kletve!
Kroz dim od pušaka, kroz dim od topova,
Halelujah naše pohjedly se ori;
I iz krvi mrtvih sviće doba nova!

С крешком и животворном вером у напредак, у лепши и достојанственији живот човечков, хрватски *декадент* пева:

Jz tmine ove jednom će se vinut
Na piramide vječite slobode
Sav ljudski rod, jer iskru jošte ima
U svoime srcu us sve grješne zgođe.
I tad će kliknut ponosno „Sloboda!“
Jednakost, Bratstvo! Nek je svima danot.
I bit će jedno sree, jedna duša,
I bit će sunce sreće obasjano!

Тако не пева умно, морално и нервно сатрвени декадент, тако пева племенита младост која у животу тражи више циљеве но што су трбух и кариера или болесни и себични живот декадента.

У последње доба опажа се у хрватске млађе интелигенције један нов покрет, који се зачео у Прагу. Под утицајем професора Масарика она је почела реју и књигом ширити своја начела. Хрватска омладина хоће да зајави ону провалу која постоји између „господе“ и „пука“, она мисли да љубав према народу није у празним фразама о прошлој слави и величини, у пергаментима и у фиктивном „државном праву“, него у некористољубивом и нестрајном раду за његов економски напредак, за умно и морално подизање његово. Они се у томе одвајају од старијих: сецесионисти у политици, сецесионисти су и у књижевности. С исто онолико одлучности с колико траже препорођај у политици, у свима својим листовима тражили су га и у књижевности. Њихови песници певају

рђаве патриотичне песме, величају Звонимира и Зринског, њихови приповедачи, изузев Козарца, цртају живот њихове нанародне аристократије, а Млади хоће да се књижевност приближи народу, и траже других и модернијих мотива.

Ја тако разумем ове две књиге. Незадовољни са садашњим стањем своје књижевности, желећи и у њој реформама, они траже других идеала. Од Чеха и Немаца дошле су им идеје декадентства; они су у неколико дали тај облик својим делима, али у основи то није декадентство, то су само предзнаци модерне, реалистичке, слободне уметности. Правило је, да новине имају увек општар облик, али борба и живот редовно сачувају само оно што је здраво и потребно. Када је код нас покољење од седамдесетих година повело борбу противу тадашње наше књижевности, оно је у одрицању ишло толико, да је један део његов чак одрицао књижевност у опште. Млади покољење хрватско у борби противу болесне своје књижевности узима декадентско оружје у помоћ. Смер је паметан и користан, то је главно. Што се тиче њихова спољњег декадентства, нека покушају: време ће пресудити, и оно што буде валило, остаће. На крају крајева, добрих и рђавих књижевних праваца и нема: има само добрих и рђавих књига.

Децембра, 1898.

Јован Церлић.

УМЕТНОСТ

ПОЗОРИШТЕ.

Сеоба Србаља, драма у пет чинова, с певанјем, од Ђ. Јакшића. Музика од Д. Јенка. — У Народном Позоришту 6 фебруара 1899 (први пут).

Сеобу Србаља написао је Јакшић 1862. (штампана 1863*) и она је први драмски покушај песников. Пореклом из познате цветне књижевне периоде и најбујнијих момената поезије Јакшићеве, она у себи носи одређеније и искреније но икоја друга одлике и слабости времена и темперамента песников. С романтичном колевком широким али још топлим и искреним патриотским идеја, спустила се она, за славом, у дубока непозната времена имена српског. Она је по имену историска, али по генијалној слободи Ђуриној, не знајући и не марећи за тачност њену, одбегла је она у далеко незапамћено доба, далеко од загушне стеге граница, историје, охолог владара, накалупљених грчких свештеника, укрућених двора и несрећног изгубљеног себра; далеко у оно увек срећно непознато доба првих витезова, наивне, пуне слободе, оног увек пуног постеке чари незнаног, далеког..., величине пророка, судбине, жртвеника, богова: где ће у широком, слободном оквиру душа песников дати маха свем полету своје, свој бујности својој; где ће око сликарево наћи најлепших боја, најмрачније сенке, најслободнијег зрака, и песма бујна најзаноснијих певача: где ће народу који испуљен око белих шатора, под ведрим небом, с главарима већа и бира домовину, опевати њене дивоте како је само он умео.

„Где дозину како се развила
К'о мисао заљубљене душе
Тихо с' смеши цвећем и мирисом“ и т. д.

или кршевиту Бојку,

„Узвишену каменом горама,
Одкле итра дивокоса очи
Кроз облаке и громове учне
Презирући лонца и тетиву,
У камене поноре обара“ и т. д.

*) На расписану награду Матице Српске (100 дук.) за историску драму стигле су Јакшићева *Сеоба Србаља* и Ј. Суботића *Немана*. У прво похвалним оценама, Др. Ј. Андрејевић и Ј. Ђорђевић, дојудили су награду првој.

јунака српског под штитом, копљем тетивом и стрелом, сјајним мачем или

... „Токе на грудма витешким,
Што су мрком краљу показане“,

или поћ под шатором, бледо лице самртника, месечину, сенку Лазину, црну одећу старог пророка, седе власи стараца, шарену живописну гомилу: народ, главаре и свештеника око жртвеника: све како годи сликарском колориту песникову; или тугу стараца за старом домовином; безбрижну, веселу песму, ћертање младежи; злобу, пакос; па љубав, љубав, вечиту љубав Јакшићеву; љубав дубоку, неизмерну, несрећну.

Јакшић је лиричар, лиричар у песми, лиричар у приповетци, лиричар у драми. Ако су његове трагедије сиромашног драмског карактера, ако је њихова лепота још у лирским местима, живој дикцији, леним стиховима, за *Сеоба Србаља* може се рећи да је сва песма: лирика навина, свежа, бујна; песма искидана, строфе неједнаке, неvezане, несиметричне, али стихови прекрасни, а речи су речи, речи живе, силне, речи Јакшићеве.

Од трагедија Јакшићевих у *Сеоби Србаља* је најлепших лирских места а најмање драме. Она је без целине; калејдоскоп лепих поетских слика; радња слаба, никаква. Карактери нешто и изведени, али за се, неvezани. Подела на чинове потпуно произвољна. Сценерија сва примитивна, невешта; личности се гурају на позорници. Једном речи *Сеоба Србаља* је врло мало или једва трагедија. Али је она дивна песма, и то још не значи да се она не може чути и на позорници, или мање још зар, да јој народно позориште не може поклонити више пажње, но што је то овог вечера учинило.

Нар. Позориште није скоро имало прилике да утроши више но што се то овог вечера од њега очекивало за Ђуру Јакшића, и ако се оно није никад штедљивије показало. Глумце млађе треба уводити у српски репертоар, нарочито навина на стихове, које старији тако избегавају и малтретирају, али је опасно поверавати им судбину целог комада; а још су мање те пробе срећне на Ђури Јакшићу, код кога је све што се могло дати живота на позорници, са леном дикцијом стихова, остављено на милост и немилост добрих глумаца.

Г. Љ. Станојевић играо је добро; бар *Љубиша* по својој неодређеној боји код Јакшића допуштао је многе слободе, које иначе Г. Станојевићу нису увек без замерке. Он је у *Љубишу* унео живота, и колико толико изговарао стихове, а ми би били срећни, кад би само ову похвалу бар већини могли дати.

Сеоба Србаља је Јакшићева песма, и њене стихове требало је чути. Она се може и играти, треба је говорити с осећајем, али је пре свега и највише треба читати и лено говорити, наглашавати, декламовати. Међутим они су с таквом фамилијарношћу говорили најбојнија лирска места и најлепше стихове, да су неке сцене биле не само досадне, него и смешне, као нпр. *Белушева* (Г. М. Петровић, који је иначе доста предано играо) у познатом леном монологу

„Ваш да сунце, невернице, љубиш
Зраке бих му мачем потлачно,
Мртог бих га теби положио,
Да му лице ледено целујаш, —
Невернице!“

Смејају се, а ти ћеш плакати.
Заплакаћеш ако суза имаш,
Али има мојега осмеха
Суза ће ти следити неверне —
Невернице!“ и т. д.

Босилка (Г-ца Петковићева) била је добра. Она (као и *Љубиша*) има најлепших лирских места, али је на по-

зорници најдосаднија личност: без везе с радњом, заборављена од свих несрећна љубав, сама туга, вечити плач. Што је за похвалу код Г-це Петковићеве, то је нешто декламације, коју је она усамљена у томе међу осталима, доста срећно извела.

Од глумаца заслужнија је овог вечера Г. Јенкова музика, која је нарочито са познатом и једном од најлепших хорских песама његових *Богови Сили*, у живописној слици пред жртвеником, дала леп утисак. Наша публика воли комаде „с певањем“, и тај апетит (разуме се већином без великог укуса и избора) могао би се код оваквих комада мало и експлоатисати. Све једно, само нека то побуди већи број да чује Ђуру Јакшића.

и.

РАЗНО

Српске народне песме на мађарском језику. Као што јавља „Бранково Коло“ за кратко време изашло је и друго издање српских народних песама у мађарском преводу *Едварда Мариалића*, професора у свеучилишту Будимпештанском. Прво је издање било књижевни одсељак „Друштва Св. Стевана“. Ово друго пак издало је „Франклиново Друштво“ у свом „*Olesó Könyvtár*“ (збирка најодабранијих дела светске књижевности) коју уређује Павле Булаи, песник и професор мађарског језика и књижевности у свеучилишту. Преведени је наслов овога издања: *Краљевић Марко. Јужнословенске народне баладе из XIV и XV века. Из оригинала превео Едвард Мариалић. Б. Пешта. „Франклиново Друштво“, мађар. књиж. завод и штампарија. 1899. — Стр. 234. Има врло леп предговор и 31 песму. — На српске народне песме у мађар. преводу изашле су две лепе критике од Јене Ракошија, једног од првих мађарских драматичара, критичара и јурналиста. У једној вели. говорећи о мађарским песницима: „Ако желите сазнати шта је песništво, читајте Оморову Илијаду и Одисију и српске народне песме!“*

и.

Свесловенска Матица у Петрограду се саставио одбор који је већ држао и свој први састанак за оснивање *Свесловенске Матице*. За председника одбору изабрат је Комаров, а исто су тако избрате и четири подбора: руски, западно-словенски, јужно-словенски и одбор за грађење дома Свесловенске Матице.

БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИГЕ

Изашло је из штампе и VII коло (1898. г.) Српске Књижевне Задруге. По бројном реду Задругиних издања оно је од ових књига:

44. *Житије Герасима Зелића архимандрита*, свеска II за штампну приредио И. П. Ђорђевић. Цена 3. дина.

45. *Еписке песме Јована Суботића*, свеска I, за штампну приредио и предговор написао Љубомир Стојановић. Цена 3. дина.

46. *Приповетке Лазе Б. Лазаревића*, свеска I, за штампну приредио и предговор написао Љубомир Стојановић. Цена 2 дина.

47. *Горе доле по Напуљу*, путничке пртице др. Милана Јовановића, за штампну приредио др. Никола Вузић; предговор написао А. Гавриловић. Цена 250 дина.

48. *Уједињене Немачке*, написао др. Драгољуб М. Павловић. Цена 3. дина.

49. *Векфилдски Свештеник*, написао Оливер Годсмит, превео и предговор написао др. Љубомир Недич. Цена 2 динара.

50. *Искрице Николе Томазеа*, за штампну приредио и предговор написао Данило Петровић. Цена 1 дина.

Сва досадашња кола књига могу се добити преко повереника или непосредно од Управе Српске Књижевне Задруге и то: I, II, III и IV по цену од 7, V, VI и VII по цену од 10, а сва кола заједно по цену од 6 динара од кола.

„Нова Искра“ излази 1. и 16. у месецу — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Србије год. 10 фор. или 20 дина. у злату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Парној Радик. Штампарии, Кнежев Споменик бр. 7.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

Парна Радикална Штампарија кн. спом. бр. 35.